

ulaznica

KULTURA
UMETNOST
DRUŠTVENA PITANJA

KNJIŽEVNI

KONKURS

ulaznica

2010

UŁAZNICA

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* objavljen je uz pomoć Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i Ministarstva kulture Republike Srbije

Sadržaj:

Saopštenje žirija Književnog konkursa *Ulaznica 2010*, 5

Poezija

Anđelka Nikolić: liceknjiga, 9

Barbara Pleić Tomić: Arahnofobija, 15

Željko Janković: Blue Harlem, 20

Radojko Lako Veselinović: Socijalna alternativa, 25

Proza

Lana Bastašić: Buđenje, 29

Enver Krivac: Rainbowing, 40

Davor Varga: Hrkanje, 44

Esej

Nataša Simeunović-Bajić: Traktat o kiču i kič- književnosti, 53

Maja Klarić: Esej o ljudima rijekama i ljudima planinama, 64

Branislava Džigurski: Reč u virtuelnom prostoru i srpska elektronska književnost, 72

Saopštenje žirija književnog konkursa „Ulaznica 2010“

Žiri književnog konkursa *Ulaznica 2010* u sastavu Srđan Srdić, književnik iz Kikinde, Vladimir Arsenić, književni kritičar iz Zrenjanina i Dragana Mladenović, pesnikinja iz Pančeva i predsednica žirija, sa zadovoljstvom je konstatovao da se na javni poziv i ove godine odazvao zavidan broj autorki i autora koji su poslali preko 2500 radova u ukupnom zbiru. Posebno je zadovoljstvo izazvala činjenica da su radovi stigli iz svih zemalja u regionu, kao i iz Švedske, Holandije i Nemačke. U obilju ponuđenih tekstova najviše je bilo poetskih, nešto manje proznih, a srazmerno manje esejističkih. Trebalo bi istaći da je ovo treća godina, otkada je konkurs proširen na čitav region, i konkurencija je svake godine sve veća, što posebno naglašava kvalitet nagrađenih i pohvaljenih radova.

Jednoglasnom odlukom žiri je odlučio da nagradi i pohvali sledeće autore i radove:

Poezija

Prva nagrada: Anđelka Nikolić, Beograd – Liceknjiga

Druga nagrada: Barbara Pleić Tomić, Zagreb – Arahnofobija

Treća nagrada: Željko Janković, Pančevo – Blue Harlem

Pohvaljen rad:

Radojko Lako Veselinović, Užice – Socijalna alternativa

Proza:

Prva nagrada: Lana Bastašić, Banja Luka – Buđenje

Druga nagrada: Enver Krivac, Rijeka – Rainbowing

Treća nagrada: Davor Varga, Zagreb – Hrkanje

Esej:

Prva nagrada: Nataša Simeunović-Bajić, Beograd – Traktat o kiču i kič književnosti

Druga nagrada: Maja Klarić, Zagreb – Esej o ljudima rijekama i ljudima planinama

Treća nagrada: Branislava Džigurski, Zrenjanin – Reč u virtuelnom prostoru i srpska elektronska književnost

Nagrađeni i pohvaljeni radovi odražavaju raznovrsnost pristiglih tekstova i mnoge od tendencija koje se mogu uočiti među autorima na književnoj sceni koja obuhvata teritoriju bivše Jugoslavije. Tematski raznoliki, a opet oslikavajući atmosferu koja vlada u kulturi i na književnoj sceni, ovi tekstovi su se iz mnoštva izdvojili ukupnim utiskom, te zrelošću i kompleksnošću koja pleni.

U svom radu žiri nije vrednovao poetički pristup, tematsko opredeljenje ili viđenje sveta predstavljeno u delu, već se rukovodio samo kvalitetom književnog izraza koji je u njima bio nesumnjiv.

POEZIJA

Prva nagrada

Anđelka NIKOLIĆ

liceknjiga

jave ti
da tvoja prijateljica
iz vremena kada si prijateljice zvala drugaricama i najboljim
drugaricama i kada si još uvek verovala da je najbolja drugarica
jedna i uvek najbolja i uvek u životu koji je tada delovao kao
nešto što tek treba da počne da se događa

jave ti
da tvoja prijateljica
ima tumor u glavi
veliki
i nepopravljiv
i

mada znaš o čemu je bodrijar pisao u simulakrumima i simulaciji
i mada si gledala romansiranu verziju ove teorije u filmu matriks
od koga se bodrijar distancirao ali nema veze kraj je svejedno
poučan

nalaziš je
na fejsbuku
prepoznaješ
na slici okačenoj na velikoj mreži

lice
oči
osmeh
ne vidi se tumor u glavi

i
eduješ
čekaš
dobiješ potvrdu
pomisliš dobro

i
čekaš
čekaš
čekaš
da se nešto dogodi
ništa se ne događa

i

onda
ti jave
zanimljivo kako uvek ista osoba u odeljenju sakuplja novac za
rođendanske poklone i obaveštava o vremenu sahrane
i
okuplja se ekipa
pričaš crne viceve
zanimljivo kako uvek ista osoba priča crne viceve i kako uvek
najviše plaču one iste devojčice koje su uvek najviše i bezrazložno
plakale i kako su te glupe devojčice u međuvremenu postale
žene sa izvesnom dozom dostojanstva
i
čekaš
da se nešto dogodi
unutra
ne događa se ništa
i
dođeš kući
odeš na fejs
i dalje lice
osmeh
oči
sasvim suprotno romanu oskara vajlda slika se ne menja sa
slikom se ne događa ništa apsolutno ništa ništa samo
samo
ti
ti
ti samo pokušavaš da spojiš
da spojiš lice okačeno na velikoj mreži i lice sa odra i lice koje
si znala dok još nije bio počeo život i putovanja i razvoj visokih
tehnologija da spojiš sve to da spojiš da se spojiš
ne događa se ništa
vreme stoji
i
shvatiš
kako nema smrti na fejsbuku
i
kako je to super
super

ide

maca oko tebe
ide
ide

ja ne razumem pravila igre

imam li rezervni život
ili me nema
koliko smrti me čeka
treba li svaku da ponesem sa sobom
koje je polje moje
na ovom velikom poligonu punom vojnika i barjaka
gde mi je klupa
da se odmorim
hoće li neko da uskoči
umesto mene
dokle će da traju
ove školice
kad ću već jednom
da padnem

kao nekad
kada smo ogrebana kolena sa ponosom nosili

mada ne čujemo ništa

pretpostavljamo da plače
čovjek okrenutih leđa
ruku spuštenih kraj tela kao da su obe leve ili tuđe
jer sva energija otiče negde drugde
ka prizoru koji ne vidimo jer su ga pokrila leđa
prizoru možda tužnom
ili je tuga sva sa druge strane
u njemu
a mesto slučajan izbor čovjeka okrenutih leđa
kao i naš

tačka topljenja

čula sam da kada olovnog vojnika u vatru bace
olovo pukne i sagori
u pepelu ostane srce
zajedno sa srcem male balerine
koja je čitavog dugog napornog dana
dok je vojnik ratovao kroz grad
stajala na jednoj nozi
ne zato što nema drugu
nego da pokaže da može
da održi ravnotežu

vodostaj blok 70

raste reka
prešla je prvi bedem napada drugi
trčim po nasipu
gledam kako drveće viri iz vode
gledam kako su odjednom postali daleko
splavovi na kojima pijemo kafu
ponekad jedemo
slano i slatko
gladam kako su postali kao neke ploveće kuće na sredini reke
nema pristupa
daleko su naši provodi

raste reka
pod našim prozorom
zamišljam kako se budim jednog jutra na krevetu koji plovi
kako je nameštaj napustio svoje pozicije
kako se raspala geometrija našeg stana
zamišljam kako plutaju moje knjige
i druge stvari sa manje i više života u sebi
kako se kidaju kablovi telefonske žice adsl faks i druge veze
kako se gubi kontakt
zamišljam kako postajemo siromašni
i kako spada teret
kako nam banka neće uzeti potopljeni stan
možda i hoće
banka je to

raste reka
zamišljam kako gubim svoju težinu
kako mi se raspliće kosa i zrakasto lebdi oko mene
kako hodam po dnu kao po tlu druge planete
kako gledam oko sebe potopljen svoj svet
i kako je lako
zamišljam kako je lako
i kako je davno davno još trebalo
da reka napadne grad

Druga nagrada

Barbara PLEIĆ TOMIĆ

Arahnofobija

Onaj srebrni trak sline
koji tvoja ljubav prede u snu
u kutu usana
podsjeća te na to kako svatko od nas
u sebi krije nešto paučje.

Ona pogotovo.
Da je odlučiš ostaviti tako nepomičnu,
da se ne trudiš buditi je ujutro,
isprela bi oko sebe zaštitnu opnu
toliko gustu i ljepljivu
da kroz nju ne bi mogla prodrijeti
niti mamac-mušica
kojom bi je dovukao natrag u mrežu
svoje bezuvjetne ljubavi.

Ogrlica, ovratnik

Kost se tako zove
jer ukoliko se u nju gurne pravi ključ,
dolazi do neminovnog raspada –
ono što nazivamo otvaranjem
i puštanjem vuka unutra.
Središnja je os tijela
zapravo
uštirkani ovratnik
ogrlica s povodcem
i vaga
za odvažne koji znaju bolje.

I zato se sada i slamam kao što se slama kost.
Vani se ne događa ništa,
izuzev suhog zvuka pucanja,
možda i zračnim miljama udaljenog.

Urušavam se podmuklo,
rad iznutra u termitskom stilu.
Bocneš li me još samo jednom,
zasut će te oblak fine koštane prašine.

Memo

Svako stablo ima svoju drijadu,
baš kao i svaki bolnički krevet.

Ova potonja vrsta danju patrolira bolničkim hodnicima
u strjeličastoj formaciji srdela ili sličnih ribica,
dok noću sjede pri uzglavljima
nogom odsutno gurajući
gore-dolje
kovčežić šminke skriven ispod metalne konstrukcije.

To sablasno noćno struganje odjekuje i godinama poslije,
tik do mene, u drugoj sobi, kilometrima daleko;
fabula i siže ne poklapaju se
vrijeme zacjeljivanja uvijek traje duže pod olovkom.

Umjetno krzno

Pušem u dlačice na njenom vratu i razdvajam ih,
dovoljno nježno da ih kasnije mogu raščešljati prstima.
Noću se mrijesti
te skupljam konjske strune, samurovinu i prepeličje perje
i umjesto da ih prodajem u bescijenje
izrađujem pokrivače za njenu vječnu zimu,
ili kapute za sebe,
jer želim biti u njenoj koži.

Obje nas zanima u što će se na kraju pretvoriti.
Računamo na nešto ekstravagantno i dugodlako,
što neće trajati dulje od sezone,
i živimo u iščekivanju.

Jučer je, dok je izlazila kroz vrata,
posljednji kliznuo njezin raskošni rep.

Popiti čaj s Holly Golightly

Suknje punog kruga ponovno su u modi,
baš kao i trčanje za nedostižnim božanstvom.
Moda je stvar ukusa i stvar kruženja,
kao i opseg tvoga struka,
kao i osmice njegovog kretanja
u čijem si ti središtu toplo konačište.
Oдахnula si kada je došao kraj tiranije
krojeva u obliku olovke
koji kretanje svode na ženstveno trzanje koljena u klinču;
čini ti se kako takve modele mogu voljeti isključivo
stenografkinje, daktilografkinje,
osobe koje provlače kukice kroz jezik
i pomiču se u cik-cak liniji,
poput vještog proštepca jezičca šivaće mašine.
U tvojoj se čaši sudaraju sićušne ledene sante.
Očekivala si kako će ti noga na pločniku uzrokovati
tektonske pomake –
svijet se, naposljetku,
može protresti poput boce šampanjca.
Što se mene tiče,
uvijek bih se bratimila sa ženom
koja se razumije u život i cipele.

Blue Harlem

Sinoć je noćna straža, po ko zna koji put, prošla kroz Zapadnu
123. ulicu.

Peter Stuyvesant nije znao ko mu je, sve vreme, disao za vratom.
Možda je bio previše zauzet da bi se okrenuo.

Međutim, ubeđena sam da su to znali flamanski portretisti.

Iako sada u rukama držim rečnik simbola, ne tražim od vas bilo
kakvo apstraktno tumačenje.

Za to će se postarati zvanična istorija.

Zaista, nije vam neophodna baterijska lampa da biste osvetlili
njeno metafizičko prokletstvo.

Sada, odnekud, mogu da čujem sordiniranu trubu.

Kako biste, uostalom, drugačije i mogli da zamislite jedan
harlemski rekvijem?

Ovde su svirali Duke Ellington, Fletcher Henderson, Fats Waller,
Count Basie...

Pitam se, šta bi mogao biti *soundtrack* za odložena pogubljenja
u Queensu?

Uteroskopija

U betonu sam do grudi.
I pored snažnog pritiska, stomak mi i dalje raste.

Ništa se značajnije nije promenilo od kada sam postala deo
brodvejske infrastrukture.
Osim toga što ovuda više niko ne prolazi.

Prestanite da mi pišete!
Potpuno bi me dokusurila još jedna neopoziva, racionalna
teodiceja.

Inače, dete je sasvim u redu.
Ovde je pedološki sastav zemlje veoma povoljan.
I nema razloga da brinem za njegovu pravilno intrauterino
razviće.
Niti za njegov budući, građanski život.

Službena beleška

Danas sam, ponovo, obišao Queens...
To mesto sada izgleda kao nepregledna, orijaška prosektura...
Nisam imao dovoljno vremena da se bavim leševima...
Taj deo velikodušno ostavljam Gotfridu Benu...

Ovakve okolnosti, razume se, ne obezvređuju svaku moralnost...
Ipak, ne znam zašto još uvek obavljam ovaj posao...

Ubistvo izvesne Kim Swinton, sada već, bez sumnje, neće imati
svoj sudski epilog...

Naime, pronašao sam je na uglu 23. ulice i Pete avenije...
Sa ubodima u predelu stomaka...
Nož je bio spakovan nedaleko od nje, u beloju kartonskoj kutiji
za cipele...

Žrtva se godinama bavila prostitucijom...
Ni manje ni više, njena izdužena, makabrična senka imala je
plavu boju...

Potraži moje morfejsko lice

*U ugao lakta upisana je kružnica glave.
Ne treba ništa dokazivati.
V. Burič*

Kim je bila poslednja bruklinska hetera.
Bez napora biste na njoj mogli da zamislite rukavice, i uštirkani
dvorski žipon.
Nije joj smetala naša spartanska moneta.

Pokušala sam da je ubijem.
I to na mestu na kojem sam jednom platila kaznu za
nedozvoljeno parkiranje.
Pitam se, kako je uopšte moguće da neko može uolikoj meri
da iskrvari?
I zašto me je, posle svega, na stolu dočekao samo prazan,
samolepljivi koverat.

Očajna sam!
Rekli su mi da je sedela u salonu, u trenucima, kada sam je
presrela na ulici.
Bila je prokleti gradski varijetet.
Nije ni čudo, kažu da *samo mrtvi poznaju Bruklin*.

Soba za razbijanje stakla

Znaš, još kao dečak, prezirao sam oblakodere.

Otac ih je gradio širom zemlje,
sasvim po meri svog antropocentričnog egoizma.

Želim da se, konačno, vratim na Staten Island.
Ali, pre toga, hoću da mi doneseš moju aluminijumsku palicu.
Požuri, molim te!
Manhattan će, uskoro, biti moja *soba za razbijanje stakla*...

Pohvaljen rad

Radojko Lako VESELINOVIĆ

Socijalna alternativa

Sedim na trošnom kamenu i pobožno pušim omaleni džoint
Unapred nesrećan što mu se bliži kraj
Što žar pali improvizovan filter od kartona
I tera me da sa poslednjim dimom izbrišem tipičan oblik
postojanja

Već udaren njegovim magičnim dejstvom rastajem se od
fragmenata iz života
Opominjem razum da se potčini praznini i privremenom
nepostojanju

Kako bi zaboravio zahteve što vreme postavlja pred ljude
Sasvim ubeđen da sam se nekad davno dokazao kao čovek

Neko mi iz poštovanja lupi šamar
Biće da je to moja kći

PROZA

Prva nagrada

Lana BASTAŠIĆ

Buđenje

Gospodin X se probudio u 15 časova. Vani se čuo topot ženskih cipela i loših automobilskih motora. Ti jednolični i nimalo melodični zvuci krijepili su bolne uši gospodina X, opterećene onim osjećanjem zagušenja kada čovjek treba da zijevne ili proguta pljuvačku. To je bilo prvo što je osjetio nakon povratka iz bolnice – svoje začepljene uši. Možda je spavao danima, a možda tek četvrt sata – nije mogao da odredi. Još uvijek spuštenih kapaka, odbijajući da se suoči sa slikom sobe u kojoj se našao, a u strahu od još jednog neprepoznavanja nekadašnje svakodnevice, Gospodin X je sada aktivirao i svoje drugo čulo. Grčevito je dva-tri puta uvukao vazduh kroz nos, pokrećući debele, crvene nosnice. Prvo miris laganog omekšivača s ekstraktom lavande, potom starog namještaja s nagovještajem prašine, papira i knjiga, mnogo knjiga, onda dalje, tamo negdje u tami, miris pite od jabuka, zelenog čaja, govede supe, životinjskih iznutrica sa previše vegete, ljudi. *Miris najduže ostaju u sjećanju.* Svejedno. Ni jedan od tih privlačnih feromona nije našao načina da u gospodinu X probudi bilo kakav memorijski trzaj. Jednostavno su se nizali – ružni zvukovi i lijepi mirisi, pa obrnuto – lijepi zvukovi i ružni mirisi iako, pomislio je gospodin X, zvuk, kao ni miris, ne može da bude lijep ili ružan, te karakteristike ima tek prikaz, slika, a ona mu je još uvijek nepoznata. Slika životinjskih iznutrica i pokvarenih automobila je ružna. Slika, pomislio je. Počni odatle. Prva slika.

Bolnica. Miris joda i soka od narandže. Razgovor dva starca o svjetskom prvenstvu. Južna Afrika. Ne sjeća se da je tamo održano prvenstvo. Niti da treba da se održi. Znači da treba da uključi protok vremena kao faktor. Postoje dvije opcije – ili je prošlo nekoliko nedjelja, možda i mjeseci, jer da je prošlo manje, sigurno bi znao za mjesto održavanja prvenstva, ili se desilo ono drugo, ono mnogo strašnije *ono* – „spavao“ je više od godinu dana. Ne, pomislio je. To je nemoguće. To se dešava drugim ljudima.

U glavi je vrtio jednu jedinu riječ – *groteska*. Nije znao otkuda ona tu, zašto je došla i odakle, jednostavno je postojala,

lelujava i smiješna, prvo kao zbir slogova u vizuelnom dijelu njegove svijesti, a potom kao i zamišljeni zvuk, skup fonema, aspirisano *t* i praskavo *sk* kao da neko pljuje unutar njegove glave. *Groteska*. *Groteska*. Rekao je to. Prvo sasvim tiho, kao da isprobava svoj govorni aparat. *Groteska*. Funkcioniše.

Onda je otvorio oči. Tada je shvatio. On je čovjek koji ne zna svoje ime.

Nakon što se prisjetio prve scene, pokušao je da nastavi odatle unazad. Međutim, unazad je dolazio samo još dublji mrak, usisavajući tunel neznanja, crna mrlja vidljiva tek kad je osvijetli neko drugo nebesko tijelo. Ništa. Kao da je sve: znanje, saznanje, usvajanje, primanje i reagovanje, analiza i sinteza, konkretizacija i ostale kognitivne aktivnosti, kao da je sve to počelo od te jedne jedine riječi – groteska. On je ponovo postao, ponovo izrastao, ponovo se rodio iz te jedne riječi, groteskne same po sebi. Znam značenje termina *groteska*, pomislio je, a ne znam svoje sopstveno ime. *Ironija*. Još jedan termin.

Još neko vrijeme je ležao zatvorenih očiju i upijao mirise i zvukove nepoznate mu sobe. Možda je to njegova soba ili soba nekog njegovog rođaka, brata ili sestre, dobrog prijatelja, supruge. *Supruga*. Da li sam oženjen? Da li imam djecu? Ne, ne. To bi bilo previše. Previše. Ne može čovjek tek tako da dobije sve odjednom – od pite s jabukama, do potomstva u deset minuta. Bolje je da ne razmišlja mnogo. Pustiće čula da skupljaju informacije, ali neće ih razrađivati dalje. Moglo bi da bude zastrašujuće.

Uskoro je u sobu ušla neka prilika sitnog hoda. Mirisala je na ženski parfem i mnogo kreme za ruke. Bila je blizu. Otvorio je oči.

– Zdravo, rekla je nježno. Imala je nekih pedesetak godina, nije mogao jasno da odredi. Ofarbanu crvenu kosu svezala je u poludugi rep koji joj je ležao na ramenu. Privlačno lice. Velike, tamne oči. Suviše tamne. Opet je zatvorio kapke. Nije rekao ništa.

– Donela sam malo supe i hleba.

Ona govori ekavicu, pomislio je. *Ekavica*, još jedna riječ kojoj zna značenje, a praktično je potpuno neupotrebljiva. Ime i prezime, adresa, objašnjenje, to su stvari s kojima bi još i mogao

nešto da izmozga. S druge strane, groteska, ironija i ekavica bile su potpuno neiskoristive.

– Ko si ti – pitao je u vazduh, bez da je otvorio oči. – Jesi li ti moja supruga?

– Ne, gospodine – tiho se nasmijala. – Ja sam Dara. Ja se brinem o vama.

– Zbog nesreće? Ko te angažovao?

– Ne, gospodine... Ja se brinem o vama već... jako dugo. Vi ste me angažovali.

– Ne razumijem. Jesam li teško bolestan?

– Ne, gospodine.

Lagano se namrštio. Počela da ga nervira. Sve to *ne, gospodine* i zvanična atmosfera strašno su mu išli na nerve. Nije imao pojma s kim razgovara. Opet je otvorio oči. Stajala je pored prozora, pomalo preplašena, kao da je u njenim rukama sudbina cijelog čovječanstva, a ne jednog umornog starca.

Iz ležećeg položaja, okrenut ka svojoj desnoj strani, pokušao je bolje da osmotri sobu. Donekle je bio u pravu – bilo je tu previše knjiga. Jedan veliki prozor s njegove desne strane, tamo gdje je stajala Dara. Pored prozora jednostavan, radni sto od drveta. Na njemu nekoliko knjiga, crni laptop, veliki model, jedan rokovnik, tacna i tanjir supe na njoj, nekoliko vekni hljeba. Ništa poznato.

– Ne razumijem... Dara, je l' tako?

– Da, gospodine.

– Zašto sam te angažovao?

– Pa, da brinem o vama... i o kući, znate... kućni poslovi, kupovina, čišćenje, kuvanje, takve stvari...

– Zar to ne radi moja supruga?

Pitanje je ostalo da leži negdje između sagovornika kao lako pero koje nikako da se spusti na pod.

– Ali, gospodine... – počela je polako. – Vi nemate suprugu.

– Umrla je? Gospode! Moja žena!

– Ne, gospodine... Niste shvatili... Vi nemate ženu. Niste se nikada ni ženili.

Na ulici, dolje ispod prozora, neko je oštro opsovao. Vjerovatno neki iznervirani vozač, bezimni šofer koji je znao svoje ime i znao na koga psuje i zbog čega. Znao je gdje vozi. U tom trenutku, gospodinu X se učinilo kako je vozač miljama daleko – kao neki lik sa televizije u susjednoj sobi, a ne stvarna osoba, dolje na ulici, sa imenom i pričom.

– Šta se desilo sa mnom – ponovo se obratio Dari.

– Nesreća, gospodine.

– Ne moraš da mi govoriš *gospodine*... Samo mi reci šta se desilo. I kada.

– Kamion je udario u vaš auto. Na autoputu. Pre dva i po meseca. Bili ste u komi, svi su mislili da ćete umreti.

– Ko su svi? Porodica?

– Doktori, gospodine.

– Šta se desilo sa vozačem kamiona?

– On je bio kriv, gospodine... On je valjda krenuo da pretekne...

– Pomogu, ne interesuje me ko je kriv! Šta se desilo s njim?!

– Poginuo je, gospodine.

– Odmah?

– Kako to mislite...

– Zaboga, ženo... Da li je bio na mjestu mrtav ili je umro u bolnici?

– Odmah, gospodine. Poginuo je odmah.

Gledao je kroz prozor neko vrijeme. Nije mogao ništa da vidi, samo krošnjju drveća i nekoliko oblaka. Padaće kiša.

– Gdje sam išao? Tada, kada se desila nesreća. Gdje sam išao?

– U Beograd, gospodine. Išli ste na književni festival.

– Ne znam... Ne znam... Ne znam – počeo je da histeriše.

– To mi ništa ne znači...

– Gospodine, doktor je rekao da sačekamo do sutra, da ne bi trebalo ovako odjednom...

– Književni festival – prekinu je naprasno. – Zašto sam išao tamo?

– Išli ste da budete u žiriju za književni konkurs. Predsednik žirija zapravo.

– Ne mogu... Ovo... Ne mogu... Mislim da sada želim da pojedem nešto. Ne mogu ovako da...

– Mogu vam doneti u krevet, ako želite.

– Nisam invalid. Valjda?

– Onda ću vam pomoći da ustanete, gospodine.

Gospodin X lagano se primio desnom rukom za Darino rame. Nije se činila toliko snažnom koliko se pokazalo. Ubrzo je stajao na slabašnim nogama, potpuno naslonjen na tu nisku osobu. Dobra stvar bila je u tome da sto nije bio daleko od kreveta. Sjeo je na stolicu duboko zadihan. Nije mislio da će mu dva-tri koraka pričiniti toliko napora.

Uzeo je tanku kašiku sa tacne. Pogledao je u svoju ruku. Bila je odvratna. Bar po njegovom mišljenju. Shvatio je da je star, iako je to bilo nešto što je znao čim se probudio u bolnici. A možda se tako osjećaju svi nakon prespavane kome. Staro i odvratno.

Posrkao je malo supe. Godila mu je. Sjetio se ukusa. Njegovo prvo sjećanje na ukus. Goveđa supa.

Kada je ponovo pokušao da prinese kašiku ustima, ruka mu se trznula i prosula sadržaj kašike na knjige pored tacne. Dara je brzo izvukla plavu maramicu iz kecelje i počela da briše vlažne korice. Gospodin X je mogao da vidi naslove knjiga koje su ležale uredno jedna na drugoj. *Mirno umiranje*, Goran Novaković. *Dobar dan za gospođicu Kralj*, Goran Novaković. *Mjestimične rane*, Goran Novaković. *Veliki mrak*, Goran Novaković.

– Baš je popularan ovaj Novaković – rekao je pomalo cinično, nasmijao se i pogledao u Daru koja je i dalje brisala knjige. Čuvši ovo, stala je i, pomalo blijeda u licu, ozbiljno pogledala u oči starca.

– Pa, mora da mi je to omiljeni pisac, ha? Ili sam možda nekakav kritičar, književni kritičar! Eto, baš fino da se ničega ne sjećam. Moći ću opet da pročitam svoje omiljene knjige! Da, mora da sam kritičar! Ima smisla!

Dara nije ništa rekla, samo je stajala tako, puna bitnih i nebitnih odgovora i gledala u starca. On se nije šalio, nije se čak ni nasmijao. Bio je ljut. Bio je bijesan. Grčevito je stiskao kašiku i sve brže i brže srkao supu. Najednom, kao da će pukne od gorčine, počeo je da se dere na nju.

– Nosi ga, mater mu jebem! Nosi ga! I Gorana Novakovića i sve! Sve ove jebene knjige i papire! Sve! Jebene knjige!

Brzim pokretom ruke bacio je sa stola četiri knjige i nekoliko papira koji su stajali ispod. Dara ih je bez riječi pokupila sa poda i stavila na ostale knjige na polici.

– Čitaj mi! – prodera se najednom.

– Šta, gospodine?

– Pročitaj mi naslove knjiga!

– Na ovoj polici?

– Čitaj!

Pomalo preplašeno, Dara je vratila maramicu u džep svoje kecelje, i počela da čita naslove knjiga.

– *Čarobni breg*. Tomas Man – pogledala je ispitivački u gospodina X.

– Nikad čuo. Dalje.

– *Nova istraživanja*. Borhes.

– Brže! Brže!

Skoro na rubu suza, Dara je počela da čita naslove.

– *Priča o dva grada*. Čarls Dikens. *100 zmajeva*. Nenad Veličković. *Smeh u tami*. Vladimir Nabokov. *Norveška šuma*. Haruki Mura... Mu-ra-kami. *Predator*. Vladimir Arsenijević. *Sabrana dela*. Vudi Alen. *Odiseja*.

– Kako si rekla?

– Šta gospodine?

– To posljednje! Kako si rekla! Ponovi!

– *Odiseja*, gospodine. Je l' vam zvuči poznato?

– Ne znam! Ne znam!

– Da nastavim?

- Koja je dobra? Od svih tih, koju volim?
- Ne znam, gospodine... Vi volite knjige.
- Koja je tebi dobra?
- Nisam čitala... ove knjige... gospodine.
- Nijednu?!
- Ne, gospodine.

Dara je postićeno stajala ispred police. Gospodin X je gledao kroz prozor. Drveće. Propupalo drveće. Mora da je proljeće. Možda početak ljeta.

– Izađi. Hoću da budem sam.

– Da li vam treba nešto, gospodine? Mogu da vam donesem nešto.

– Pobogu, ženo, samo me ostavi samog!

– Ako vam bude nešto trebalo, samo me pozovite, tu sam u susjednoj sobi.

Dara je podigla tacnu sa stola i tiho izašla iz prostorije. Gospodin X je i dalje gledao kroz prozor. Potom je pogledao gore, na policu, gdje su i dalje ležale knjige koje je Dara podigla s poda. – Pa, dobro... Novakoviću.

Gospodin X je, držeći se čvrsto za ivicu stola, teško stao na noge. Polica je bila odmah tu, ali nije htio suviše dugo da se zadržava u stojećem položaju. Uzeo je prvu knjigu s vrha i odmah se vratio u krevet. Nekoliko puta je duboko udahnuo i izdahnuo, kao da je upravo pretrčao školsko dvorište, a ne prošao nekoliko koraka od stola do kreveta. Kada je došao sebi, pogledao je bolje knjigu koju je uzeo s police. Goran Novaković – *Mjestimične rane*. Tvrđi povež, tamnoplave korice. Izdanje *Alba*, Beograd, 1997. godina.

Prva stranica. Nema posvete. Samo naslov i broj poglavlja. Debela knjiga, pomislio je. I teška. I glupog naslova.

Počeo je da čita.

Volio bih da sam bio neko drugi u životu. Doktor, možda. Prodavac cipela. Makro. Bilo šta osim ovoga. Ovo je naporno i dosadno. A možda sam, i ja, naporan i dosadan. Možda sam zaslužio ovaj posao. Na kraju krajeva, neko mora da radi i dosadne poslove, zar ne?

Ne mora, pomislio je gospodin X. Možeš da daš otkaz i nađeš nešto drugo, Novakoviću. Mogao bi i da prestaneš da pišeš knjige.

U mom gradu sve vrvi od dosadnih poslova.

Evo ga opet... On i dosadni poslovi. Šta je sljedeće? Lista sa biroa za zapošljavanje? Heh, mora da sam nekakav namćorast kritičar.

Marina radi kao frizerka. To je, možda, još i zanimljivo.

Prebrzo uvođenje novog lika, pomisli gospodin X. I šta mu je s tim *možda, možda, možda...* Previše. Previše.

Pročitao je s naporom još jedan paragraf, pa nekako uspio da se dovuče i do sljedeće stranice, a onda je zaključio da ga knjiga uopšte nije zainteresovala. Naprotiv, nije mu se sviđala uopšte. Iznerviran, baci knjigu na pod. Trebalo je da uzme onog Tomasa. U neku ruku ga je zabavljalo otkrovenje da je veliki književni kritičar. Pozvao je Daru.

– Da, gospodine?

– Dohvati mi sa police tog Novakovića.

– Ali, gospodine... – zbunjeno je odgovorila Dara. – Ali, vi, gospodine...

– Šta ti je ženo?! Neće me ubiti nekoliko dosadnih knjiga. Donesi jednu i stavi je na krevet!

Poslušno i bez riječi, i dalje blijeda kao avet, Dara je dohvatila prvu knjigu sa vrha i ostavila je na jorgan pored starčeve desne ruke.

– Gospodine, vi biste morali da...

– Idi sad. Ostavi me na miru.

Kada je kućepaziteljka izašla, gospodin X je podigao knjigu i pročitao naslov: *Dobar dan za gospođicu Kralj*. Isti izdavač, samo meki povež, žute boje. Godina 1990-a. Opet isto – bez posvete ženi, bratu, prijatelju, bilo kome, pisac odmah počinje:

Kada su te godine odnijeli našu mašinu za pranje veša, pomislio sam kako bi bilo dobro da se zaposlim.

Evo ga opet. Ovaj čovjek zaista ima problem, pomisli iznervirano. Moram to da zabilježim negdje.

To je, uostalom, i bilo ono što su svi od mene očekivali nakon završenog studija. Međutim, ono što su drugi zaboravljali, bilo je da se diplomirani sociolog u ovoj zemlji traži tek nešto više od profesionalnog igrača go-a.

Go. Nikad čuo. Možda je to neki sport. Moraću da pitam. Trebalo je da stavi fusnotu, taj majmun.

Mogao sam da pobjegnem, kad god sam htio. Mislim da mi niko ne bi napravio problem oko toga. Mislim da me niko ne bi ni tražio s pretjeranim entuzijazmom. Jedina nedoumica je bila – gdje pobjeći i s kojim novcem. I za to mi prvo treba posao. Nisam ja baš toliki boem. Ako pobjegnem, pobjeći ću sa stalnim zaposlenjem.

Gospodin X čitao je cijelo poslijepodne. Knjiga je imala nešto manje od 200 stranica i uspio je da dođe do kraja prije nego što je Dara donijela večeru. Tokom čitanja je jednom morao da ode u toalet i jedva je izdržao na nogama tokom te ponižavajuće, dozlaboga naporne aktivosti. Osim tog animalnog putovanja, nije niti jednom prekinuo čitanje.

Dara je ušla sa onom istom tacnom. Ovoga puta je nosila pitu i čaj.

– Jesi li ti čitala ovo sranje – doviknu joj gospodin X mlatarajući žutom knjigom.

Dara ostavi tacnu na sto i pogleda tužno prema čovjeku na krevetu. Bio je gotovo smiješan, u prugastoj pidžami, loše obrijan, zajapuren i raščupan, konstantno ljut na sebe i svijet koji mu se polako otvara.

Zacrvenivši se od uha do uha, žena nijemo odmahnu glavom.

– Ovo je takvo jedno đubre od knjige, da ja zaista ne znam šta će mi toliko jebenog Gorana Novakovića u mojoj kući... Moraću da napišem jednu rigoroznu kritiku o tome...

– Gospodine, možda bi trebalo da pozovemo doktora da...

– Ne treba mi doktor! Dobro sam. Čitao sam cijelo popodne. Ručao sam. Pišao sam. Dobro sam. Samo nosi ovu knjigu, molim te. Ovaj čovjek mi užasno ide na živce.

Poslušna kao i uvijek, Dara vrati knjigu na policu.

– Ama, nosi ih sve, skroz, iz sobe! Neću da ih gledam! Sutra ću pokušati sa nekim drugim piscem. Dosta mi je za danas. Pomozi mi prvo da ustanem.

Kada ga je ponovo odvela do stolice i ostavila da večera, Dara je uzela knjige sa police, uključujući i *Mjestimične rane* bačene na pod i izašla iz sobe.

Gospodin X jeo je u tišini. Dopala mu se pita od jabuka. Gozba za njegovo tek rođeno nepce. Skoro da se radovao jelu koje ga čeka sutra, pa prekosutra, konstantno. Gotovo da je uživao u tom postupnom otkrivanju sebe. Pitao se ko je platio ovu večeru. Ko je, uostalom, plaćao Daru? Možda postoji neki račun, stalni račun. Očigledno da ima novca kada živi sam u kući i još uz to može da priušti kućepaziteljku.

Književni festival, pomislio je. Ako sam bio predsjednik, mora da sam neki profesor. Možda sam profesor književnosti, neke književnosti. Onda je logično da sam i kritičar. Kritičar-namćor, pomisli i nasmija se glasno.

U sljedećem trenutku kao da se postidio. Pomislio je na to kako je vjerovatno profesor nečega čega se ne sjeća. Htio je da pozove Daru, ali je ipak odustao. Ponovo bi počelo sa *gospodine ovo* i *gospodine ono* i na kraju bi bio još više zbunjen nego što sada jeste. Sutra. Ima sutra. Znaće sutra. *Sutra i sutra i sutra*, pomisli najednom, niotkuda, i nasmija se toj smiješnoj konstrukciji. Nije znao otkud mu to.

Mora da sam profesor književnosti, pomisli u sebi. Neko bitan. Ne vjerujem da bi baš bilo koga zvali da bude predsjednik žirija. Mada, možda to i nije neki veliki festival. Možda je neki manji, nešto lijevo... Možda sam izdavač, pa imam novca... Ko će da ga zna... Ali Beograd je u pitanju... Beograd... Beograd...

Nije mogao da se sjeti kako izgleda Beograd. Znao je da je to velik i bitan grad, da je to glavni grad, ali nije mogao da ga prizove u pamćenje. Možda nije ni bio nikada, pomislio je. Možda je ovo bio prvi put da je išao.

Gospodin X je zadovoljno jeo svoju večeru. Noć je odavno pala i sada su u sobu ulazila svjetla sa ulice. Čuo je automobile i korake. Čuo je zatvaranja i otvaranja vrata. Vrata zgrada, vrata kuća, vrata automobila. Čuo je ljude kako pozdravljaju jedni druge na trotoaru. Čuo je svijet.

– Sutra – rekao je tiho, za sebe. – To ću sutra.

Polako se vratio nazad u krevet. Onda se ponovo sjetio kako nema ženu, kako se nikada nije ženio. To mu je bilo čudno. Bio je star, uostalom. Očigledno da je imao novca. Kako to da nikada nije našao nekog za sebe?

Uskoro je umor počeo da ga obuzima u potpunosti. Sklopivši opet svoje novorođene oči, gospodin X se vratio u svoj mračni, sužavajući tunel. *Groteskno*, ponovo je vidio negdje na unutrašnjoj strani očnih kapaka. Potom je sasvim utonuo u san, umoran i sit. Savršen materijal za spavanje.

Svjetla su i dalje povremeno prelazila preko zidova sobe. Na ulici bi prošao automobil, a svjetlost njegovih farova prekoračila bi od jedne strane zida do druge u velikom koraku, sve do vrata, da bi potom opet, potpuno nestala. Još jednom. I opet. Preko gomile knjiga. Preko crno-bijele fotografije gospodina X „u boljim danima“ pokraj nekog spomenika u, nekom, parku. Preko ormara sa odjećom, poslovnim odijelima i veselim kravatama. Preko vitrine sa pločama i diskovima, preko Elle Fitzgerald, Rosemary Clooney, Ruth Brown... Preko velikog, u zlatno uokvirenog književnog priznanja Udruženja književnika na kojem je svjetlucavim, svečanim fontom bilo ispisano:

„Goranu Novakoviću – za životno djelo i doprinos srpskoj književnosti.“

Rainbowing

I crtamo nas dvojica taj zid, tih dvadeset pet kvadrata ljeta, on i ja, prijatelj i prijatelj, zubotehničar i jebivjetar, nostalgičar i cinik, dvojica ranjenika sklona prenemaganju i razumijevanju, crtamo taj zid, tih dvadeset pet kvadrata potencijala i on crta nas i štogod da mu učinimo akrilitom i maštom zid nam vraća u lica i preslikava na tute, durmarše, kombinezone i na ta ista lica, lica dvojice.

Crtamo sveukupno šezdeset sati raštrkanih preko mjesec dana što i srpnju i kolovozu odgriza po pola i ne popuštamo, on i ja, svaki u svojoj nevolji jer za svakog je po jedna, dvojica protiv zida, sa zidom, ispod zida, navrh zida, zidu nikad kraja, dvadeset pet kvadrata zvuči malo, ali oslikaj ga ti kistovima za školu, istu onakvu u kakvu smo išli nas dvojica, svaki različitu, i napuni ga tako da se ne vidi da te boli i stisnut ću ti ruku.

Kad smo bili mali, svaki mali u različito vrijeme, govorili su nam – ne pij toliko vode, imat ćeš žabe u truhu. Ne laži, narast će ti nos. Ako se ne pereš, magareće uši. Ako budeš prostačio, sapunica na usta. Ne jedi naranče navečer, sanjat ćeš ružno. A onda smo odrasli, sapunica i nosina su izostali, snovi ko snovi, magareće uši – bez komentara. No, žabe su se pojavile. Negdje oko tridesete. Nemirne i glasne. Zato crtamo i crtamo kao da nam život o tome ovisi i ovisi i boja nam zatače, i sve se greške, kad se osuše, premažu bijelom, jer i bijela je boja, obadvojica to znamo. Vodozemci galame, mi premazujemo i svaki je detalj novi praksiten za ironičnu radost u koju smo tako naivno odrasli.

Crtamo, a oko nas bebe ose i bebe muhe i pokoji suicidalni stršljen i sve što ljeto ima u rukavu, sve to oko nas dvojice i staklenki boje u obojanim rukama i bebe misli koje stišću i guraju, vođene vještim babicama, svakom njegove bebe brige i svatko roditelj svojoj samoći. Crtamo, on i ja, filozof i piskaralo, djevica i lav, a mural raste iz sata u sat, iz dana u dan, crno bijele fotografije na vjetru, avioni od papira, na stotine eskadrila malogramskih Fokker Wolfova, cvijeće i spermiji,

spermiji, spermiji, na stotine, kao što smo i nas dvojica nekad bili, svaki različiti, i herčevi, trefovi, kope, baštoni, praporci, dobošari, uspavani mjesec i Pink Floyd krava Lullubelle Treća.

Tko će razumijeti sve motive i reference u ovom mozaiku bez kontrole, pitamo se na minutu, pa zaboravljamo jer bol je svrab, a svrab ne pita za široka znanja, pa je gulimo, mater svrabljivu, iz pinela u Boba Rocka i King Konga, trnovite puzavice i asmatičnog Darth Vadera. Iz kistova kao produženih ruku izlaze Serge Gainsbourg i njegova muza Jane, uspavani kit koji se pretvara u avion koji se pretvara u pohotnu neman i slični smo, Spok i liverpoolaska četvorka, beskonačni valovi ženske kose, na stotine lica, svako različito, skriveni demoni, očite naočite ljepotice, citati Led Zeppelina, spermiji i cvijeće, cvijeće, cvijeće, na stotine vrsta, a svaka od njih u duši je ljiljan.

Iz psihoterapijskih čarobnih štapića oživljavaju *Gospođice iz Avignona*, gigantske šibice i suhe ljudske kičme, Leonard Cohen se rađa iz napuklog jajeta i mozgovi, mozgovi, mozgovi, a svaki samo na jedno misli. Slikamo dok ima danjeg svijetla, bole nas oker ruke, i po kiši, nema stajanja, komunističke grbove, disko kugle, tužnog Mickey Mousea s harmonikom u rukama, Mickey Mousea kojem nije dobro i nije mu dobro nikako, gromove, dimnjake, Franju Tuđmana iz čijeg dugog penisa raste kita cvijeća što nasmijava susjede, a pored nas tutnje srne, smucaju se lasice, riju krtice, prolaze oblaci i šetači i ljeto prolazi, ne vratilo se nikad više ovakvo.

Crtamo crijeva, lotuse u očima, šerifske zvijezde prikovane na голу kožu, lažne mape na kojima je Lovran otok u Karipskom moru, a Poljska graniči s Opuzenom, giljotine i rastere i žene, žene, žene, na stotine njih, svaka različita, zmije, lamije, vampirice, zavodnice, gole, polugole, goluždrave, s podignutim stražnjicama i grudi, grudi, grudi, na njih stotine, suspregnute, skrivene, ponuđene, male, pune soka, grudi na vratu od gitare, grudi spojene na struju, grudi na grudima i grudi u haljini anđela što hoda po zemlji, hoda među nama, za svakog od nas po jedna, različita, jer za svakog je po jedna.

Malo odspavamo, malo više otpijemo, on i ja, svaki iz svoje čaše, svaki u svom polupraznom krevetu i onda opet natrag na zid, svaki u svojoj brzini. Gledam ga, sjeda u plastičnu stolicu na dva metra od dvadesetpet kvadrata u nastajanju, promatra svoj rad, divi se, skromno pretjerujući u samoanalizi,

ovako s naočalama i drvenom drškom kista među zubima izgleda kao doktor Gonzo i vidljivi dio horizonta, ali zato svaki centimetar, inč i nokat zida, pune se i strahom i prijezirom.

Onda progovara, zastajkujući, kao uvijek kad mu se misao tek porađa, kaže, niti će more oslaniti rijeku, niti će rijeka oslatkiti more, to je takva situacija, bez posljedica, bez rješenja, samo situacija jer sve delte su uvijek bočate. Gledam ga i znam da laže jer lagati se mora, racionalizira i traži izlaz iz tunela za svaku nepoznanicu u jednadžbi koju nikako ne može ostaviti iza sebe, jednadžbi s jednim konačnim samotnim rješenjem, jednadžbi koja se nakon četiri godine tanga, valcera i *slowfoxa* srušila na matematičara kao krov na vatrogasca, jednadžbi zbog koje sad putuje pedesetak kilometara kad god stigne u ovaj šumoviti kotar gdje se cjelodnevno bojanje zove odmor, gdje je pokušaj pročišćenja, gdje je zid.

Gledam ga i pitam se mogu li mu pomoći, ovakav, isti kao i on, samo različit, nešto mlađi i ništa zato pametniji, omamljen daljinom i neizvjesnošću, zaustavljen na bezobraznoj točki autoputa gdje se sve naplatne kućice ovog svijeta sjate na jednu hrpu da bi naplatile sve što je potrebno naplatiti, a nije da se do sad nismo navozili. Zato crtamo jer si ne možemo pomoći, rušimo rekorde manjih zemalja, kapljemo fasadnu boju po mravima i paucima, brišemo sasušeni njok farbe u krpu i opet crtamo i crtamo, on i ja, tiho pjevušeći, zidu pjevušeći, krivo pjevušeći, ali tko čuje.

Postoje mjesta u Perzijskom zaljevu gdje posebni brodovi srču dno i u širokim ga monokromnim dugama prebacuju na drugo mjesto, mjesto budućih umjetnih otoka, svaki otok različit, i taj tehnološki mirakul zovu *rainbowing*, pa se pitamo kako to prevesti, naš slavenski jezik je mali i nije da se ne može, ali ništa ne puni usta kao *rainbowing*, jer to nije samo visoki luk morskog pijeska, to nije samo vrhunac inženjeringa, bogomdana materija za dokumentarac i sugestivnog naratora topljivog u tankim TV zvučnicima. To je riječ za trenutak, riječ za dan, dana riječ, fina *et* ukusna distrakcija, pijesak u oči ksenomorfu što nam tuče u grudima, obadvojici, svakom različit, i hoće van.

I emiratski pijesak i blebetanje i zid, blaženi zid, sve puniji, sve veći, sve je to za zabaviti demona, nek se smije, kad se smije ne grize, nek zaspe, kad je budan nije dobro. On i ja, ja i on, dvije dadilje mračnim močvarama, svaki različitoj, crtamo na

deset kilometara s preponama, štafeta sad kod mene, sad kod njega, pa opet kod mene i tako sve do kraja vremena ili barem zida kada će ostati samo *rainbowing*, topla mjesta nedavne prošlosti, spomenik ljepoti i ljepoti izgubljenoj.

Ovo je ljubavni život Atila Huna, kaže on, pa dodaje još šest, sedam, osam crnih oblaka na glatku fasadu ljetne freske. Ovo je tema za tužnu djecu, Žavaneza, pun Jupiter večeras, pristajanje na manje, kažem ja, pa naslikam bebu sovu. Ovo je Ali protiv Foremana u Kinshasi, kaže on, gledam mu u ruke, pa u svoje, dronjci od boksačkih rukavica, koga ćemo mi pobijediti, ovakvi, on i ja, dvojica, koga osim zida, samo zid može podnijeti ovoliko čežnje.

Dvadesetpet kvadrata nevidljivih s Mjeseca i on i ja, podrška i podrška, glazbenik i teoretičar, teoretičar i paranoik, dvojica trejsera, sklona prenapuhivanju i podlijeganju, dugarimo i drugarimo, pod nama željeznički pragovi i trava, iza nas brda i kokošinjci, dvorišta i bebe jastrebi, a ispred nas zid, sveti se ime njegovo, sve manji, tako mali, manji i od nas dvojice, i on i ja manji od strune. Jer svijet pamti zidove.

HRKANJE

Žena mlađe dobi, između dvadeset pet i trideset godina, i sredovječni muškarac leže na krevetu. Leđima su okrenuti jedno prema drugome. Žena ima otvorene oči. Providna ružičasta spavačica seže joj do koljena. Tanki pokrivač nagužvan je uzduž kreveta. Muškarcu su oči zatvorene. Hrče. Na sebi ima bijele pamučne gaćice i šarenu majicu sa kratkim rukavima.

– Hrčeš!

On ne odgovara. Hrče i dalje. Žena ga gurne laktom u slabine.

– Hrčeš!

– Ne hrčem, spavaj.

Muškarac se okreće na trbuh. Žena zatvara oči. Zavjese navučene na prozore su prozirne. Svjetlost ulične rasvjete prodire u sobu i oblikuje pruge raznih oblika koje se prelamaju preko uglova prostorije. Pruge nalikuju rešetkama u zatvoru.

Nakon nekoliko trenutaka muškarac nastavi hrkati. Žena otvara oči, okreće se i nervozno udara muškarca stisnutom šakom u rame.

– Prestani hrkati! Ne mogu zaspati.

– Pusti me, spavam.

Hrkanje na trenutak prestaje. Žena leži ne desnom boku i lijevim stopalom češe list na desnoj nozi. S ulice dopire buka motora nekog teretnog vozila u prolazu. Brektanje mašine stopi se s hroptanjem čovjeka. Stakla na prozorima lagano podrhtavaju, pa sve jače do vrhunca, da bi se vibracije lagano smirile s iščezavajućim zvukom kamiona. Pas zalaje u daljini. Ponovo se začuje krkljaj.

– Opet hrčeš, prestani! Ne mogu zaspati od tvog soptanja.

Čovjek se okrene na leđa, malo podigne uzglavlje i lagano uspravi glavu. Povuče pokrivač preko nogu i pokrije se do pojasa.

– Normalno da ne možeš zaspati kad si spavala na kauču uz televiziju od osam i trideset do ponoći. Naspavala si se i sad zajebavaš.

– Ne zajebavam, dahćeš ko slon. Moram se primiriti da bi zaspala, a ne mogu od tvog ropotanja.

– Jesi jučer spavala normalno?

– Jesam.

– A jesam li ja jučer hrkao?

– Ne znam, spavala sam.

– Ako hrčem noćas, vrlo vjerojatno sam hrkao i sinoć i preksinoć, a i sutra i preksutra ću hrkati! A ti me nisi čula jer si spavala. Jer nisi spavala prije spavanja. Zašto djeca ne smiju jesti čokoladu prije ručka? Zato, jer onda ne mogu ručati. E, pa tako je i sa odraslim ženama. Ne smiju spavati prije spavanja da bi mogle spavati kad je za to vrijeme. Okej!? Ajd, smiri se sad i pokušaj zaspati.

Iz susjedstva se začuje udarac željeznih dvorišnih vrata. Kratki sitni koraci odzvanjaju u veži. Muškarac još više uspravlja jastuk i namješta se u polusjedeći stav. Oči su mu otvorene. Promatra igru sjena na suprotnom zidu. Zavjese jedva primjetno lelujaju uslijed laganog strujanja zraka.

– Spavaš? – pita muškarac.

– Mmmm!?

– Pitam, je l' spavaš?

– Pusti me, spavam. Spavaj i ti.

– Kak' onda pričaš sa mnom, ako spavaš.

– Tako, pričam u snu, spavaj i ti.

– Sad ja ne mogu zaspati. Triput si me probudila i razdramio sam se. Kak' si sad uspjela zaspati?

– Nisi hrkao, pa sam zaspala.

– Ne možeš znati jesam li hrkao kad si spavala.

– Kažem da nisi hrkao prije nego sam zaspala, pa sam onda zaspala. Daj, spavaj!

Žena se okrene na trbuh i zažmiri. Muškarac uzima kutiju cigareta i upaljač sa noćnog ormarića. Vadi cigaretu, obližne je i stavlja između napućenih usana. Pripali je i energično povuče. Ispuhne oblak dima tankim dugačkim izdisajem kroz spojene usne. Žena kao oparena skoči u sjedeći položaj.

– Jesi lud, pušiš u spavaćoj sobi?

– Pa kad drugu nemamo.

– Možeš u kuhinji.

– Ne da mi se ustajati.

– Daj, onda i meni.

Muškarac dodaje već pripaljenu cigaretu ženi, a sebi zapali drugu. Ovaj put ispuhne dim istovremeno kroz nos i usta. Oboje puše šutke i zure u neodređenom pravcu. Nakon nekoliko minuta žena se diže, otvara prozor, ovlaš gasi cigaretu na prozorskom limu i baca opušak kroz prozor.

– Evo, baci i moju.

Muškarac na brzinu uvuče zadnji dim i dodaje dogorjelu cigaretu ženi koja ponavlja postupak, ali ovoga puta kvrcne pikavac prstima na način kao što se daje čvoka. Čik zaleprša uvis i poput sjemenke-helikoptera javora, spusti se na ulicu. Nekoliko iskrica odvoji se od traljavo ugašenog dogarka. Žena zatvara prozor.

– Ostavi malo otvoreno da se prolufta.

– Najprije zadimiš, a sad bi zračio? Hladno mi je, a i prevelika je buka. Ostaviću otvoreno, ako ga ti zatvoriš za par minuta!?

– Dobro.

Žena liježe u krevet i pomno navlači pokrivač do grla. Zatvara oči. Muškarac i dalje sjedi, buljeći u strop. Ostaje nepomičan neko vrijeme. Ispod prozora projuri autobus. Zaglušujuća buka uvlači se kroz otvoren prozor i ispunjava sobu. Žena mahnito iskače iz kreveta.

– Koji si ti kreten, nisi zatvorio prozor!

– Zaboravio sam i zadrijemao.

Žena bijesno uz tresak zatvara prozor i liježe natrag u krevet. Muškarac se okreće na bok i zažmiri. Sad žena sjedi u krevetu naslonjena na uzglavlje i zuri u plafon. Prođe nekoliko minuta.

– Gladna sam. Ima šta u frižideru?

– Ne možeš sad jesti u dva po ponoći.

– Razbudila sam se i sad sam gladna.

– Ima putra, kruha i marmelade.

– Neću to, ja bi nešto konkretno.

– Da ti šnicle ispečem?

– Može.

– Zajebavam se! Si luda, u ovo doba peći šnicle, kaj je tebi?

– Dobro, daj mi onda kruha i marmelade.

– Uzmi si sama, jebi ga, ako se ja dignem onda više neću moći zaspati, a znaš kakav sam kad se ne naspavam, dobro!?

– Kakav si?

– Kakav sam, kakav sam!?! Usran, eto kakav sam. Cendrav.

– A kako ćeš onda izdržati kad dođe dijete!?

– Kakvo dijete!?

– Naše dijete.

– Pa nismo još planirali dijete!?

– Nismo planirali, nismo, ali dijete nekad dođe neplanski.

– Želiš mi nešto saopćiti!?

Muškarac se diže i sjeda na krevet. Gola stopala mu dodiruju parket. Nervozno navlači papuče na noge.

– Da, trudna sam.

– Kak mo'ješ pušit ak si trudna?

– Prestat ću.

– Mislim, ti isto nađeš vrijeme da mi priopćiš takvu vijest, daj pogle koliko je sati, si ti normalna!?

– Nisi baš presretan!?

– Pospan sam. Možemo sutra o tome!?

– Ne možemo, važne stvari se rješavaju odmah, a ne sutra.

– Da, ali ne u tri sata ujutro, nervozni i pospani.

– Ja nisam nervozna.

– Zašto mi nisi rekla prije spavanja?

– Razmišljala sam o tome, ali me bilo strah kako ćeš reagirati.

– Znaš da sam se rastao od prve žene, jer je ona silom htjela djecu, a ja ne!?

– Znam.

– Pa?

– Šta, pa!? Desilo se, nisam zatrudnjela namjerno. Pa, vjerojatno bi jednog dana imali djecu!?

– Ne znam. Možda bi me nagovorila. Ti me nagovoriš na sve. Na kupnju novog stana, preseljenje u centar grada, na skuplje pločice, na gomilu kredita, na nove hlače. Zaplačeš i onda ja popustim. Uloviš me u mrežu istkanu od tvoje tobožnje ranjivosti i osjećaja, kojom se nabacuješ ko ribar u potrazi za nasumičnim ulovom.

– Dragi Bože, zašto ja uvijek naletim na ovakve tipove koji podviju rep i zbrišu kad se pojave problemi?

– Sad sam unaprijeđen u tipa? I ko kaže da ću zbrisati!? Evo, opet plačeš i pomoću suza iskamčiš sve što zaželiš.

– Plačem jer mi je onda lakše, poslije. I tebi bi bilo bolje da se isplačeš. Možda bi se manje izderavao na mene.

– Ajd me ostavi sad na miru, imam još sat vremena, da bar malo odspavam. Osim toga, besane noći su najgore doba za razgovor o problemima. Uvećavaju se, napuhuju i često poprimaju dimenzije veće nego što su u normalnim, dnevnim okolnostima.

Muškarac jednom, pa drugom nogom katapultira papuče u kut. Baci se na krevet i pokriva do pojasa. Žena i dalje sjedi na krevetu. Promatra pauka ranoranioca kako u kutu na stropu plete mrežu. Kroz zavjese prodiru prve zrake

praskozorja, pomiješane sa osvjetljenjem sa ulice. Prizor izgleda poput kineskog kazališta sjena. Pauk se spušta s plafona na niti koja mu izlazi iz zadka, zatim se ponovo penje po toj istoj niti. Nakon nekoliko okomitih vlakana, započinje kružno pletenje. Zanjše se poput Tarzana na lijani i postavlja ljepljivo predivo uokolo prije postavljenih okomitih osnovica. I sve to u još jednoj uvećanoj replici na zidu.

Žena se prisjeća dokumentarne emisije o paučnjacima. Nedavno ju je gledala na televiziji. Vlaknasta nit nastaje od ljepljive tekućine koja na zraku očvrsne u dijeliću sekunde. Mreža pauku osim za lov na muhe služi i za konzerviranje sperme mužjaka. Mužjak crne udovice, najopasnije vrste u našim krajevima, ugiba ubrzo nakon parenja. Kod otrovnih vrsta toksičan je ugriz samo ženke. U tom trenu zazvrnda budilica i trgne ženu iz maštanja. Ona strese glavom i pogleda u muškarčevom pravcu. Zaspao je, čini se.

– Diži se, šest je sati, moraš ići na posao.

– Ne idem, znaš da neispavan ne mogu radit. Javi kolegama na poslu da sam bolestan i da danas neću doć.

Žena ustane iz kreveta, natakne papuče, navuče kućnu haljinu i izađe iz sobe. Muškarac se okrene na drugi bok i prekrije dekom preko glave.

ESEJ

Prva nagrada

Nataša SIMEUNOVIĆ-BAJIĆ

Traktat o kiču i kič-književnosti

Masovna kultura

Začeci masovne kulture povezani su sa znanjem koje je opredmećeno u naučno-tehnološkim proizvodima i procesima. Najveći deo naučnih otkrića, koja su iz temelja izmenila način proizvodnje, način organizacije društva i način života, vezan je za drugu polovinu devetnaestog i prvu polovinu dvadesetog veka. Prvo, prelazak sa agrarne na masovnu i serijsku industrijsku proizvodnju stvorio je nov prostor, fabriku, i novo vreme, tj. radno vreme. Pojavili su se predmeti i proizvodi koji preuzimaju ulogu posrednika između pojedinca i društva. Oni uveliko menjaju prirodu društvenih odnosa jer je stvoren interes prema svakodnevnom životu, prema materijalnim dobrima i prema onom što nije prirodno, već je veštačko (Mol, 1973). U takvim uslovima vrlo je teško negovati tradicionalne vrednosti zasnovane na visokoj dvorskoj kulturi, s jedne strane, i na agrarnoj kulturi i cikličnom vremenu, s druge. Nasuprot stvaranju, koje je bilo karakteristično za ranije kulture, u industrijskoj masovnoj kulturi javlja se proizvodnja koja podržava neki model „na automatizovan način reprodukujući u neograničenom broju iste oblike kroz rad koji se sve više i više udaljava od čovekove ličnosti, kroz rad u kojem je ljudsko biće samo najslabiji beočug proizvodnog lanca“ (Mol, 1973: 42).

Drugo, okretanje ka liberalnom veličanju pojedinca i materijalizmu stvorilo je novog čoveka, čoveka stvari, primaoca. Broj davalaca se smanjuje, a broj primalaca raste. Smanjenjem radnog vremena stvara se sfera slobodnog vremena koje ostaje pojedincu za ispunjenje sopstvenih interesa i razonodu. Da bi to slobodno vreme popunio, pojedinac razvija novu aktivnost, potrošnju. Ta nova aktivnost osiromašuje ljudski duh i ne pomaže čoveku da pogleda sebe iznutra, nego ga usmerava prema spolja.

Treće, menjaju se tipovi interakcije među ljudima i porodični odnosi. Radnička porodica u velikom gradu nije slična

seoskoj zadruzi u maloj lokalnoj zajednici. Porodica je izgubila krute institucionalizovane okvire koji su bili čvrsto vezani za život lokalne zajednice i "pretvorila se u savez zasnovan na individualizaciji i egalitarnim odnosima" (Kloskowska, 1981: 131). U seoskoj zajednici svi se međusobno poznaju i često dolaze u neposredan uzajamni kontakt. Tradicionalna seoska zajednica prilično je izolovana od ostatka sveta i odlikuju je etnička, imovinska i profesionalna ujednačenost. U njoj su tvrdo ukorenjeni običaji, moralne norme i verovanja. Gradsku zajednicu obeležavaju fizička zgusnutost, heterogenost (velika skala razlika u pogledu profesije, imovnog stanja, obrazovanja, religiozne opredeljenosti), anonimnost (svako može biti stranac) i labavost društvenih veza.

Primećujemo da su proizvodnja, fetišizacija robe, brojnost i potrošnja usloveli formiranje egzistencijalnog čoveka koji prima i koristi kulturne blic-proizvode. Osnovna vrednost masovne kulture postao je komfor, pa Moren metaforično kaže da u takvoj situaciji „život čoveku oduzima avanturu pružajući mu papuču" (Moren, 1967: 185).

Trijumf kiča

Bez obzira iz koje perspektive (antropološke, sociološke, psihološke, aksiološke) teoretičari posmatraju fenomen kiča, svi se slažu da je on svoju ekspanziju doživeo u doba uspona buržoaske civilizacije i masovnog društva. Međutim, teoretičari se ne slažu oko pitanja da li je kič samo produkt masovne kulture i da li se on može poistovetiti sa pojmom masovna kultura ili je postojao i u ranijim epohama. Na primer, za Grinberga je kič sinonim masovne kulture (Grinberg, 1947), a za Mola je univerzalna društvena pojava koja postoji i u drugim razdobljima (Mol, 1973). Nadovezujući se na reči Hermana Broha da u svakoj umetnosti ima malo kiča, zaključili bismo da on postoji od kada postoji i sama umetnost, ali da je za njegovu veću koncentraciju zaslužna svaka epoha rastakanja i prevrednovanja vrednosti. Takve su bile epohe antičkog aleksandrizma, rimskog helenizma, takva je i savremena epoha, kojom se okončao proces razaranja srednjovekovne slike sveta (Broh, 1979).

U drugom aspektu, ne može se reći da je kič isto što i masovna kultura. On je sigurno najzastupljeniji sadržaj masovne kulture, ali ne i sama masovna kultura jer ona, pošto je posredovana medijima masovnog komuniciranja, može doprineti upoznavanju šire publike sa vrednim umetničkim delima. Na primer, mediji prenose koncerte, opere, književne večeri. Naravno da je tada izgubljena aura oko umetničkog dela i da nema neposrednog doživljaja, onog osećaja koji nazivamo *uživo*, ali se masovnim medijima ipak ne mogu osporiti informativna i obrazovna funkcija. Značajno je to što ogroman broj ljudi nije mogao da sluša Pavarotija uživo, ali je bar, zahvaljujući masovnim medijima, upoznat sa vrhunskim kvalitetom njegovog glasa. Dakle, osnovna dilema nije u tome da li nas mediji upoznaju sa umetničkim delima, nego da li je kič zahvaljujući medijima trijumfovaio nad umetnošću i kulturom.

Šta je kič?

Kič je je zlo (Broh, 1979), kič je proizvod umetničke neautentičnosti (Belin), kič je umetnička uvreda (Mol, 1973), kič je sentimentalna (Gic, 1979), kič je najava obrata u aksiološko-ontološkom sistemu (Petrović, 2006). Ovo su samo neke od odrednica fenomena kiča. Zapravo, kič se mora posmatrati u odnosu na umetnost. Ako se poštuje stav da umetničko delo nije umetničko po tome šta izražava, već kako izražava, onda se moraju posmatrati forme kroz koje se kič, kao pseudoumetnost, realizuje. Kič ne traga za neponovljivom i originalnom formom, već za formom koja kulturni proizvod može prodati po najboljoj ceni, jer on prati glad potrošača za posedovanjem. *Homo consumens* ne pravi razliku između banalnog i originalnog, jer je banalno više karakteristično za imanjanje, a originalno za bivanje. Kič se samo prilagođava *homo consumens*-u koji, "gutajući" materijalni svet oko sebe, pokušava da popuni egzistencijalnu prazninu čoveka masovnog društva. Kič je zato loša roba stvorena „prema malom, prosečnom čoveku“ kome je potrebna svakodnevna umetnost, „umetnost stvorena za većinu“ (Mol, 1973). Tako je umetničko delo postalo proizvod koji se prodaje kao i svaki drugi. Na „potrošačku glad“ utiču skriveni ubeđivači (reklame) čiji je zadatak da psihološki navedu kupca da nesvesno prihvati nuždu kupovine baš tog proizvoda.

Iz toga proizilazi zaključak da je kič-proizvod u osnovi vulgarno utilitaristički. Broh zbog toga tvrdi da je kič zlo koje leži u građanskom pogledu na svet i poseduje ružnoću (Broh, 1979).

S druge strane, teoretičari koji su najviše proučavali kič (Broh, Gic, Mol) smatraju da ne postoji samo kič-proizvod, već postoji i kič-čovjek, kojem je kičersko stanje urođeno, jer ono „predstavlja neku vrstu antropološkog, arhetipskog taloga, koji se sasvim prirodno, preko autora izliva u samu strukturu umetnosti” (Petrović, 2006: 38). To onda znači da umetnost i ne može biti sasvim larpurlartistička, jer svaka umetnost teži da se dopadne primaocima. Čim teži da se dopadne, ona poseduje i jednu crtu utilitarizma. Gde je granica u tome kako se nešto u umetnosti izražava (da li je to i dalje umetnost ili postaje kič) vrlo je teško utvrditi, ali sigurno ne predstavlja veliki problem navesti osnovne elemente koji bi trebalo da obeležavaju isključivo trijumf kiča u masovnoj kulturi.

Recepcija kič-proizvoda suprotna je kontemplaciji, mističnosti i transcendenciji. Kič-proizvod mora biti blizak prosečnom čoveku, mora se lako prihvatati i mora buditi osećaj sreće. Za kič nije potreban intelektualni napor, posebno emocionalno stanje, niti obrazovanje. Kič je stvoren za masu, a ne za elitu. Kič je ponovljiv, stereotipan, banalan, konformistički. Vulgarno, zanimljivo i ukrasno su tri velika emocionalna iskušenja kiča (Mol, 1973). On je jednodimenzionalan, lepljiv za nedovoljno kultivisano čulo, poseduje manjak smisla i jeftino doživljavanje, a ponekad je sveden i do najnižeg fiziološkog „gastronomskog uživanja” (jedan od primera su različite kopije umetničkih statua od čokolade i drugih jestivih materijala). Zato Gic smatra da je kič ontološki skandal, „jer raspoloženja nisu više i strogo proizvod dijalektike ljudske duše i tela, nego spadaju u već razgrađenu hemiju i tehnologiju čiji su recepti već poznati” (Ilić, 1979: 21). Kič ne zaobilazi ni finansijsko-ekonomsku elitu koja postaje snobovska jer teži da kupuje neka dela avangardne umetnosti samo zato što su avangardna, da bi time obeležila društveni status, pa zato ta dela predstavljaju lažnu avangardu (Dorfles, 1997).

Ono što možda najviše smeta teoretičarima kiča jeste njegovo negiranje tragičnog doživljaja sveta (gomilanje happy end-a i dirljivih priča). Svaku ljudsku graničnu situaciju kič banalizuje i pretvara u idilu, jer je to potrebno čoveku društva

izobilja – stalno bekstvo od tragičnog doživljaja sveta u kome je osnovna maksima imati. Čovek od akcije nema vremena za razmišljanje o smrti; on teži profitu, a profit je bezobziran. Stoga je kroz čitav 20. ali i na početku 21. veka prisutan „poremećaj ravnoteže između kulture zabave i kulture duha (elitne kulture). Građansko društvo sa svojim vrednostima i institucijama pogoduje ubrzanom širenju kulture zabave” (Avramović, 2008: 69).

Kako masovni mediji neguju kič?

Danas je postalo vidljivo da se kič ne nalazi samo u likovnoj, muzičkoj, filmskoj i književnoj umetnosti, već se proširio na sve oblasti ljudskog života (politika, religija, nauka, turizam, itd) upravo zahvaljujući masovnim medijima. Poznata je izreka „Ako nešto nije predstavljeno u medijima, to se nije ni dogodilo” (primer je i jedna od Bodrijarovih studija „Zalivski rat se nije dogodio”), što potvrđuje da su mediji zaposeli sve oblasti stvarnosti. Postoji mnogo događaja i mnoštvo aspekata određenog događaja. Svi se oni ne mogu predstaviti. Zato se medijski posao ogleda u fiksiranju značenja i definisanju stvarnosti. Definišući karakter masovnih medija podrazumeva mogućnost da se ideološki zatvori jedno preferirano značenje (*preferred meaning*) u privilegovanom medijskom diskursu. Ideologija teži da kanonizuje značenje kao istinito. Na taj način primaoci medijskih sadržaja postaju sigurniji u osmišljavanju svakodnevnog života.

Fiksiranje značenja povezano je sa stereotipizacijom. Stereotipi predstavljaju određenu vrstu filtera kroz koji treba da prođe obilje informacija. Pošto su masovni mediji institucije društva, njihova uloga u proizvodnji, reprodukciji i distribuciji stereotipa je ogromna. Slike u našim glavama, koje se ponekad mogu veoma razlikovati od spoljašnjeg sveta koji prikazuju, formiraju se najčešće pod uticajem masovnih medija. Otuda različite vrste pop-fenomena, estradizacije i trivijalizacije koji predstavljaju kič u svim oblastima, od hipermarketa do politike i religije. Masovni mediji su ogoleli život do te mere, da u svemu ima malo pornografije, jer više ne postoji jasna razlika između javnog i privatnog. Zato je još od tridesetih godina 20. veka postalo bitnije u izbornim kampanjama političara kako

izgledaju njihove žene i kojim se aktivnostima bave, nego ciljevi za koje se zalažu. Zato danas političari gostuju u poznatim šou-emisijama zajedno sa glumcima i pevačima. Ali, ne samo to. U tim emisijama gostuju i predstavnici crkve. Dešava se da ponekad filmska zvezda može postati guverner ili predsednik (primer su Švarceneger i Ronald Regan). „Upravljanje kulturnim simbolima unutar bilo kojeg društva, subjektima indirektno donosi i političku moć, pa ne čudi što se u globalnom, ali i nacionalnim okvirima odvija nevidljiva borba za kulturološkom dominacijom. Iste muzičke matrice, blokbasteri, književni hitovi, rijaliti šou, informativne poruke ili ekranski spektakli nude iste ili barem slične modele vrednosti, pa cilj planetarnih moderatora više nije u grubom nametanju stavova, već mekom plasiranju sličnih sadržaja proizvedenih pod kontrolisanim uslovima u brižljivo čuanim kreativnim radionicama” (Jevtović, 2009: 56). Tako masovni mediji održavaju *status quo* dominantnih grupa, a preko zabave je zaista najlakše održavati navedenu nepromenljivost.

Kič-književnost

Na osnovu čega procenjujemo da je roman Dostojevskog *Zločin i kazna* vrhunsko umetničko ostvarenje, a da neki kriminalistički roman manje poznatog pisca pripada svetu kič-književnosti, tj. trivijalne književnosti? Ili, kako utvrđujemo da su *Gospođa Bovari* ili *Otelo*, koji obrađuju ljubavnu tematiku, dela visoke književnosti, a romani Danijele Stil, Sidni Šeldon ili Marije Jurić-Zagorke dela lake književnosti? Ponovo se moramo vratiti na problem kako je nešto prikazano.

Još je Aristotel u svom spisu *O pesničkoj umetnosti* zapazio da je način na koji je nešto predstavljeno veoma bitan za oblikovanje umetničkog dela. Predstavnici ruske formalističke škole, kritikujući pozitivističko-biografski metod koji je prednost davao sadržini, pokazali su da je forma mnogo bitnija od sadržine jer predmet umetničkog dela može biti sve – i Bog i Đavo, i Bogorodica i prostitutka, i realistično i fantastično. Zadatak umetnika je da uz pomoć forme preoblikuje vanumetničku stvarnost. Dakle, forma je ono što uspešnom delu obezbeđuje status umetničkog dela. Ako je

forma neprikladna i suviše stereotipna, onda književno delo predstavlja kič.

Naravno, nije lako utvrditi granice gde je najjasnije vidljiva neprikladnost forme jer i semiotički i formalistički elementi određuju obe vrste književnosti: umetničku i trivijalnu. Obe vrste književnosti koriste isti sistem simbola – jezik. Međutim, ako ipak obratimo pažnju na fabulu kriminalističkog (u žargonu krimić) ili ljubavnog romana (u žargonu ljubić), zapazićemo uvek isti fabularni niz koji je odlika ekonomičnosti i pojednostavljenosti. Čitalac u svom horizontu očekivanja nikada ne može dobiti nešto više, već samo ono što se uz blage varijacije može mnogo puta ponoviti i što je već bilo ponovljeno. Dostojevski u pomenutom romanu koristi obrazac kriminalističkog romana, ali toliko obogaćen individualizacijom likova, dijaloškom polifonijom, izborom jezičkih sredstava i tananom psihologijom, da čitalac pred takvim delom može doživeti onu uzvišenost o kojoj je govorio Kant ili katarzu o kojoj je govorio Aristotel. Šta se dešava u kriminalističkom trivijalnom romanu? Čitalac i detektiv moraju imati iste šanse da reše problem, tj. čitalac unapred zna ko je krivac. Otuda ne postoji nikakvo misaono udubljanje u fabulu dela. Ljubavni zaplet se sasvim izbegava, postoji samo jedan pravi detektiv i samo jedan krivac, krajnje rešenje zagonetke mora biti očito tokom čitanja romana, krivac nije profesionalac, itd. Ovo su samo neki elementi koje je još 1928. godine naveo S. S. Van Dine (Mandić, 1985). Dakle, vidljiva je toliko očvrsla stereotipna shema da je izgleda mogu konzumirati samo suviše umorni pripadnici potrošačkog društva koji jedino mogu da misle na posao i zaradu.

Vrlo je slična situacija sa ljubavnim romanom, čije korene nalazimo u starogrčkom ljubavnom romanu. Fabularni obrazac je, takođe, stereotipan: nakon nebrojenih iskušenja dvoje ljubavnika napokon pronalaze jedno drugo, a time i svoje trajno smirenje. Ljubavni i kriminalistički roman, kao najrasprostranjenije vrste trivijalne književnosti, omogućava (ako zanemarimo stereotipe jer se oni koriste i u umetničkoj književnosti, na šta je ukazivao Lotman) „proročansko čitanje“, jer je fabularni zaplet uvek takav da omogućava odgonetanje istine, ali je zato uvek oslobođen mogućnosti da se čitalac unese u svet umetničkog dela odgonetajući umetničku istinu i približavajući se metafizici.

Pored stereotipnog fabularnog obrasca, javljaju se tipizirani likovi koji su sasvim jednoznačni i ponovljivi i dinamički vezani motivi koji ne ostavljaju mesta za statičke u kojima su često smešteni najjači estetski akcenti umetničke književnosti (Radin, 1987).

Međutim, Ludvig Gic je izneo stav da se autentično delo umetnosti može doživeti na kič-način, iz čega sledi da se i kič može doživeti autentično. To znači da se čovek ne sme posmatrati isključivo kao *homo aestheticus*, jer svet nije prevashodno estetski modelovan, pa se „ne mora bezuslovno, u autentičnom ljudskom smislu doživljavati kao estetski” (Petrović, 2000: 18). Zbog toga kritičari pri određivanju trivijalne književnosti moraju biti vrlo oprezni. U ontološkom smislu izgleda da je, još od antike pa do danas, trivijalna književnost izraz ljudske potrebe za redom i odsustvom bilo kakve promene, za sređivanjem haosa, za krugom koji je obeležen ispunjenjem sreće.

Ali, ovde se javlja novi problem. Trivijalna književnost afirmiše postojeći poredak stvari. Jedna od njenih osnovnih funkcija je stabilizujuća, jer u psihološkom smislu, čovek koji živi u disharmonizovanom svetu mora da nađe bar simboličku sigurnost u delima lake literature. „Sasvim je razumljivo svojstvo čoveka da učvrsti svoje pozicije i dostignuća u ovom svetu punom neizvesnosti i nesigurnosti, u kome se uvek iznova mora dokazivati i u kome je većina njegovih tekovina, od najmaterijalnijih do najduhovnijih, uvek izložena opasnosti novih rizika” (Ilić, 1973: 42). S druge strane, u ideološkom smislu, pisci dela trivijalne književnosti podržavaju postojeće stanje društvenih odnosa jer ne pokazuju nikakvo interesovanje za politička, socijalna, ekonomska i naučna pitanja. Pošto se svi konflikti u takvim delima rešavaju, ona treba da pokažu da su problemi vrlo jednostavni.

Još jedna mana trivijalne književnosti je simplifikacija jezika do običnog, svakodnevnog, ogoljenog i konvencionalnog (Vučković, 1987). A jezik je jedan od najbitnijih elemenata umetničkog dela i to se ne sme zaboraviti.

Kada je trivijalna književnost počela uveliko da postaje opasni konkurent visokoj književnosti?

Gutenbergov izum je demokratizovao širenje pismenosti i omasovio štampanje knjiga. Kao što smo ranije pominjali, 18. vek je doneo mnoge promene, pa tako i počeci manifestovanja trivijalne književnosti pripadaju ovom veku. Tada su pisani pikarski, gotski i sentimentalni romani. U 19. veku pojavili su se kriminalistički, horor i naučno-fantastični romani. Kritika se uopšte nije bavila uzrocima pojave trivijalne književnosti, već samo osudom. Možda je ta osuda i doprinela procvatu ove književnosti koju su teoretičari i kritičari počeli da proučavaju tek kada je ona postala važan segment masovne kulture, ostvarujući visok profit i veliku popularnost. „Industrija zabave je postala moćni rival nemoćnoj visokoj književnosti“ (Goja, 1987: 164). Komercijalizacija književne produkcije stvarala je dela manjeg umetničkog značaja. Krajem osamnaestog veka književno tržište je postalo deo opšteg tržišta. Do tada je pisac bio „štićenik mecene“, službenik sa stalnim prihodom, a od tada je postao zavisn od izdavča i honorara (Škreb, 1987). Velika je i uloga novina, novinskih dodataka i ženskih specijalizovanih magazina za procvat trivijalne književnosti. U dvadesetom veku postalo je „gotovo pravilo da se po pojavi nekog bestselera na osnovu njega snimi film, pa potom, a često i istovremeno, TV serija“ (Mitrović, 1987: 64).

Sve ovo potvrđuje činjenicu da pojava masovne kulture menja osnovne kulturne modele koji su pre toga postojali i da omekšava ono što je u književnosti i u umetnosti bilo kanonizovano. U prilog tome ide rezultat istraživanja Loventala koji je na osnovu analize biografija štampanih u popularnim američkim magazinima tokom prvih 40 godina 20. veka zaključio da je izbor junaka biografije evoluirao od tipa političara do kategorije osoba čija je profesija pružanje zabave (Kloskovska, 1981).

Pošto masovni mediji danas moraju više nego ikada da se neprestano takmiče za profit osvajajući svakodnevno publiku, oni toj publici pružaju ogromnu količinu *celebrity* vesti, fotografija i spektakla. Zato postoje specijalizovane vesti, specijalizovane publikacije i časopisi, tabloidi, ali i sajtovi na Internetu i socijalne mreže obožavalaca. Književnici, poput sportista, glumaca ili pevača, postaju *celebrity* ličnosti, a delatnost masovnih medija sve više se svodi na proizvodnju književnih medijskih zvezda. Otuda je logično što se u široj

medijskoj globalnoj kulturi stalno pojavljuju Den Braun, Paolo Koeljo, Trejsi Ševalije, Džoana Rouling, itd. Velika medijska pažnja koja je posvećena ovim piscima povećala je do neslućenih granica čitanost njihovih knjiga ili gledanost filmova (ako govorimo samo o Džoani Rouling i Denu Braunu) koji su snimljeni na osnovu njihovih knjiga. Roman *Hari Potter i polukrvni princ*, po kojem je snimljen istoimeni film, predstavlja šesti deo serijala, a prodat je u više od 400 miliona primeraka i preveden na 67 jezika. Knjige o Hariju Poteru oborile su nekoliko rekorda. Jedan od njih jeste da je za samo 24 sata prodato više od 15 miliona primeraka poslednjeg dela. Svih šest delova ove knjige je ekranizovano. Čak i oni koje čitanje knjiga ne zanima, znaju da ova knjiga postoji jer masovni mediji permanentno proizvode vesti o „Hariju Poteru“. Međutim, skloni smo verovanju da je neuporedivo manji broj onih koji su čuli za Dostojevskog, Beketa ili Džojisa. Medijima danas nisu u velikoj meri zanimljiva vredna dela koja su se pojavljivala na stranicama svih istorija književnosti. Tako se, kao posledica trke za profitom, pojavljuje sveopšta estradizacija književnosti. U sprezi sa masovnim medijima, književnost postaje industrija. U vladajuće mehanizme i očvrslu tržišni sistem književnost se uklopila i pristala na kompromise. A kompromisi dovode do proizvodnje kič-književnosti i sveopšte trivijalizacije.

Trivijalna književnost danas ozbiljno ugrožava ozbiljnu književnost: „Trivijalna književnost je dugo učila, pa čak i krala od visoke, sad se visoka književnost počela nadahnjivati klišeima trivijalne“ (Pavličić, 1987: 81).

Literatura:

- Broh, H. (1979). *Pesništvo i saznanje*. Niš: Gradina.
- Dorfles, G. (1997). *Kič – antologija lošeg ukusa*. Zagreb: Golden marketing.
- Gic, L. (1979). *Fenomenologija kiča*. Beograd: BIGZ.
- Goja, J. (1987). „Problemi trivijalne književnosti: neki socio-psihološki momenti”. U: Slapšak, S. (ur.) *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*. Beograd: SIC.
- Greenberg, C. (1939). „Avant-Garde and Kitsch”. *Partisan Review* 6, Fall 1939.
- Ilić, M. (1973). „Kič kao umetnička i duhovna teologija”, predgovor U: Mol, A. Kič. *Umetnost sreće*. Niš: Gradina.
- Ilić, M. (1974). *Sociologija kulture i umetnosti*. Beograd: Naučna knjiga.
- Jevtović, Z. (2009). „Ratovi u sazvežđu ekranskih slika”, *Godišnjak Fakulteta za kulturu i medije*, br.1.
- Kloskovska, A. (1985). *Masovna kultura*. Matica srpska: Novi Sad.
- Mandić, I. (1985). *Principi krimića*. Beograd: Biblioteka Mladost
- Mol, Abraham (1973). *Kič. Umetnost sreće*. Niš: Gradina
- Moren, Edgar (1967). *Duh vremena*. Beograd: Kultura
- Pavličić, P. (1987) „Pučka, trivijalna i masovna književnost”. U: Slapšak, S. (ur.) *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*. Beograd: SIC
- Petrović, S. (2000). *Kulturologija*. Lela: Beograd
- Radin, A. (1987). „Eventualne formalno-semantičke distinkcije”. U: Slapšak Svetlana (ur.) *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*. Beograd: SIC
- Škreb, Z. (1987). „Trivijalna književnost”. U: Slapšak, S. (ur.) *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*. Beograd: SIC
- Vučković, N. (1987). „Socijalni aspekti trivijalne književnosti”. U: Slapšak, S. (ur.) *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*. Beograd: SIC

Esej o ljudima rijekama i ljudima planinama

Šumski ljudi, oni koji svoj mir pronalaze u prirodi, u tišini krošanja stabala, dijele se na ljude rijeke i ljude planine.

Ljudi planine teže uspinjanju i osvajanju vrha. Za njih je podnožje planine tek polazna točka na kojoj odlučuju o ruti za uspon i mjesto na kojem prave planove za dalje. Njima penjanje na vrh predstavlja katarzu, oslobađanje od onog čega se žele riješiti, potvrđivanje vlastite snage i izdržljivosti.

Ljudi rijeke, s druge strane, vole boraviti u usjeklinama i podnožjima planina, vole se polagano šetati uz kanjon, sjediti uz vodu i povremeno umakati ruke ili noge u nju. Oni se čiste puštajući rijeku da s njih ispere prljavštinu i odnese je što dalje, sve do mjesta gdje joj više ne mogu pratiti tok. Ona odnosi sve ono čega se žele riješiti.

Ljudi planine i ljudi rijeke jednako su šutljivi dok obavljaju obred čišćenja kroz prirodu.

Pokušali smo se popeti na Olimp, no svetoj se planini to nije sviđalo. Nismo bili ni približno spremni za nju. Bili smo tek na početku puta tijekom kojeg su nas čekale još brojne lekcije koje su nas trebale pripremiti za takve i slične uspone. Goran se šalio kako nam bogovi koji gore sjede zasigurno ne dopuštaju da tako neopremljeni i neorganizirani pokušamo odraditi taj uspon, a ja sam zaneseno vjerovala da uistinu jest tako.

Mitikas je bio prekriven snijegom i jedva smo ga uspjeli vidjeti kroz maglu. Početni entuzijazam oko penjanja do gore postupno je jenjavao dok su nam stanovnici Litohora, slikovitog sela u podnožju Olimpa, redom govorili kako su uvjeti za penjanje naprosto nemogući. Šetali smo kroz selo i tražili mjesto odakle kreću planinarski putovi. Nismo se predavali od raspitivanja o osvajanju vrha sve do posljednjeg trena, kad nam je prodavačica u mjesnoj trgovini rekla da su za poslijepodne najavili veliko nevrijeme.

Krenuli smo laganim korakom prema vrhu neopterećeni time dokle ćemo stići. Goran je i dalje ponavljao, možda više

za sebe, razloge zbog kojih je bilo nemoguće taj dan osvojiti Mitikas, premda meni uopće nije bilo potrebno čuti ih. Hodali smo kroz kanjon i bilo mi je svejedno dokle ćemo stići jer je i sama šetnja kroz jesenje obojenu šumu predstavljala ogromno zadovoljstvo.

U tišini smo se penjali preko brdašaca na samom početku puta, kad je Goran shvatio da slijedimo kozju, a ne planinarsku stazu. Pomalo razočaran, počeo se vraćati natrag putom kojim smo došli, da bismo na raskrižju bijelih putova na kojima smo pogriješili ovog puta odabrali pravi smjer. To učinivši, neočekivano smo se našli pored rijeke Enippeas, ponornice koja izvire na površinu samo oko Prionie i Litohora, a koja je najbistrija rijeka koju sam dotad vidjela. Ne mogavši je se nagledati, napravila sam nekoliko fotografija, no držim da nijedna od njih nije uspjela dočarati kristalnu plavo-bijelu boju vode i okolnog kamenja.

Goran se u međuvremenu negdje izgubio. Ili sam se ja izgubila, ne znam, ali na trenutak sam ostala sama. Učinilo mi se da je odlutao dalje, ali nije mi se žurilo za njim. Ostala sam prikovana za veliki kamen koji se polovicom površine nalazio u vodi koja je tekla preko njega i preko moga dlana naslonjenog na njegov glatki obraz. Voda je bila hladna, ali tako ugodna na koži, da sam umočila i drugu ruku u nju i umila lice, smočivši kosu i majicu do laktova i poprskavši hlače, ali ništa mi od toga nije bilo bitno jer sam osjećala kako hladna voda struji kroz mene i obnavlja cirkulaciju na način na koji samo mrzla voda to može. Osjećala sam svu snagu koju mi je dala, a koju sam trebala iskoristiti za nastavak penjanja.

Rijeka nas olakšava dvostruko. Najprije primivši u sebe teret kojeg je skinula s nas i odnijela dalje da bi nas potom osnažila svojom hladnom vodom od koje krv u venama poteče brže.

Zapravo, ne znam o čemu sam razmišljala pored te prve šumske rijeke na koju smo naišli. U tom me trenutku ništa nije tištilo i nije bilo potrebe da joj se ispovijedam, ali mi je svejedno bilo ugodno sjediti pored nje i tišinom komunicirati s vodom koja je otjecala. Činilo mi se kao da je bila tu da mi poželi dobrodošlicu u dio Grčke kojim dominira veliki Olimp i da mi kaže da ga se ne moram bojati, da nije tako strašan kako izgleda i da se slobodno možemo šetati kroz šumu koja ga okružuje.

Ostala sam sjediti uz rijeku i prikupljala energiju za nastavak hodanja kad se Goran vratio i složio se sa mnom koliko je lijepa rijeka Enippeas. Rekavši to, povukao me da nastavimo hod.

Unutar planine osjeća se prisutnost nečeg većeg od nas, ali to je prisutnost koja smiruje, ne uznemirava. Premda Olimp nije najviša planina koju smo na putu vidjeli, zasigurno je najmoćnija i na oboje je djelovala okrepiljujuće. Jeli smo naranče na kamenom zidu uz put i promatrali vrhove oko sebe.

Goran je planina, ja sam rijeka. On se nastoji popeti što više i u tom penjanju se sabrati, ja se u podnožju planine sabirem, s prstima u mrzloj riječnoj vodi gledajući je kako protječe. A kad pokušamo jedno drugom reći o čemu razmišljamo, shvatim da razmišljamo o istim stvarima, samo na različitim nadmorskim visinama.

Olimp je bacao sjenu na preostali dio puta. Povremeno bismo ga se s radošću prisjetili putujući dalje, priželjkujući da mu se jednog dana vratimo i, zreliji i spremniji, pokušamo osvojiti njegov vrh, nešto što sam postepeno i sama počela sve jače priželjkivati.

„Pogledaj planinu kako se proteže u beskraj
Uokviruje rađanje novog dana zarivena u sunce
Plahtama magle pokriva koljena
Svojim prstima od drveća prebire po harfi vjetra
I češe leđa o nebo.

Pogledaj kako se oblaci valjaju i miluju joj bokove
Slušaj kako šaputavi uzdasi kaplju s grmlja i krošnj
Kako novi život mrmori u trudnim dolinama
Osjeti toplinu njenog tijela, slatkoću njenog daha
Koji grmi i plače u ljubavnom ritmu.“¹

Još onda u Transilvaniji, dok smo s vrha Tampe promatrali planinski lanac koji se pred nama prostirao, poprilično zbunjeni i nedovoljno informirani pitali se jesu li to Karpati ili Transilvanske Alpe, počela sam shvaćati osjećaj o kojem mi je Goran tako često pričao, nevjerovatnu moć koju planina posjeduje i koju osjetiš kao svoju, jednom kad osvojiš vrh ili se barem, u nemogućnosti toga, popneš dovoljno visoko. Promatrali smo Karpate u tišini, jednako dubokoj kao i ona kad smo se i penjali na Tampu koja je nadvisivala mali rumunjski grad Brašov.

¹ Forrest Carter, „Malo drvo“

Na tom početku puta, na vrhu Tampe, postale su mi jasne mjere u kojima ćemo se zblížiti i svi načini na koje je moguće povezati se na putovanju. Gore na vrhu, znala sam da je to vrhunac bliskosti koju ćemo u budućnosti razmijeniti, ta duga zajednička šutnja na vrhu planine, ti u međuvremenu razmijenjeni gradovi.

Možemo se penjati stotinama metara, satima jedno pored drugog gaziti po uvelom lišću čije će šuškanje i pucketanje nadomjestiti svaku potrebu za razgovorom. Povremeno ćemo razmijeniti po koji osmijeh jer nam oboma prija ugodna šetnja kroz jesen strane zemlje. Možemo se šutke popeti sve do najviše točke i potom leći u travu ugrijanu sunčevim zrakama, pored nekog drugog penjača možda, koji drijema na poslijepodnevnom suncu i svi zajedno šutjeti, svatko zaokupljen svojim mislima. Ali dok se penjemo po planini, ja zapravo ne znam gdje je, osjećam da ga nema i koračam u samoći.

To je stoga što ljudi rijeke i ljudi planine nisu stvoreni da dugo ostanu zajedno i, iako se često susreću, rijetko kad idu u istom pravcu. Ljudi rijeke otječu u smjeru suprotnom od onog kojim se penju planine, gore, gore, gore.

Ipak, postoji nada, i kako je rekao Thoreau: „Život u nama nalik je riječnoj vodi. Ove će se godine podići možda i najviše što je čovjeku poznato te preplaviti ispržene visoravni.“²

Ipak, postoji nada jer su nas svi mali usponi koje nismo ni brojili kao takve zblížili na način značajniji od ikojeg drugog, a o kojem je najmanje potrebno razgovarati.

Jako malo smo razgovarali i kad smo pješice krenuli prema Meryemani, vrhu brda gdje se nalazi kuća Djevice Marije. Od Efeza do Marijine kuće vodila je duga, zavojita cesta od devet kilometara, udaljenost koja se obično prevaljuje taksijima, osobnim automobilima ili organiziranim autobusima. Već na samom izlazu iz Efeza, taksisti su nam počeli nuditi prijevoz kojeg smo uporno odbijali. Što dalje smo odmicali, njihova se cijena spuštala sve niže, no bili smo ustrajni u namjeri da odradimo pješice put koji je uključivao mnogo penjanja i probijanja kroz šumu, kao i nekoliko veličanstvenih pogleda na egejsku obalu Turske. Putem smo prolazili kroz polja mandarina

² H. D. Thoreau „Walden“

i, premda nismo smjeli, povremeno bismo ubrali koju. Nakon dvadesetak minuta hoda, stigli smo do starca koji je sjedio na raskrižju i upitali ga za najkraći put do Meryemane. Pokazao nam je put i ponudio nam svježeg voća da se osvježimo prije nego nastavimo dalje.

Cesta je krivudala oko velikih šumovitih brda, a Goran se zabavljao smišljajući načine na koje bismo je mogli skratiti. Probijali smo se kroz visoku travu i trnje slijedeći najprije utabani put, a zatim samo vlastiti instinkt. Zastavši da se odmorimo i osvrnuvši se pri tom oko sebe, pomislila sam kako ima pravo. Kad s vrha pogledaš prema dolje i vidiš put kojeg si prevalio, selo iz kojeg si krenuo, maleno u daljini, znajući da si sve to prohodao i pomučio se da stigneš do vrha, obuzme te divan osjećaj postignuća i ostvarenja poduhvata, obuzme te čudnovat ponos na samoga sebe i nalet euforije koja sakupljeni umor pretvara u energiju za daljnje uspinjanje.

Bilo je nevjerojatno pješačiti do gore i vjerujem da smo oboje to doživjeli kao neki oblik hodočašća prema tom svetom mjestu jer smo, stigavši do ulaza, osjetili onaj lijepi umor od dugog pješačenja prema cilju i pomislili kako je sasvim logično da nas bez karte puste unutra budući da smo bili jedini koji su uistinu „hodočastili“ do tamo.

Sjedili smo u Marijinoj kući i nismo se obazirali na grupice ljudi koje su povremeno ulazile unutra. Dugo smo razmišljali u tišini. Bila je to neka vrsta molitve, premda se nisam prekrizila i nijednom se nisam obratila Bogu. Unutra je vladao mir i spokoj veći nego u bilo kojoj crkvi ili džamiji u kojoj smo dotad bili, a koje su trebale biti mjesta ponizne molitve i duboke tišine.

Razmišljala sam o majčinstvu, o tome što znači biti majka i kako bi sve žene trebale biti i majke jer je to najveća uloga koju mogu imati. Podariti život nekom drugom, dati mu svu svoju ogromnu i neograničenu ljubav. Razmišljala sam o svojoj majci, koliko je volim i koliko mora da iščekuje moj povratak za koji tad još uvijek nisam znala kad će se dogoditi. Gledala sam Mariju i njeno ugodno, nježno lice, njenu valovitu kosu koja u pramenovima pada sa strane, osjećala svu njenu nesebičnu požrtvovanost i dobrotu.

Trebalo bi, nemilosrdnom vremenu usprkos, uvijek nastojati biti dobar.

Trebalo bi putovati što više i neprestano iznova postajati svjestan koliko različitih ljudi postoji na svijetu.

Trebalo bi trčati, istraživati poput djeteta, gomilati pustolovine i uspone... Mislim na noć na Agori, kad smo se popeli na brdašce i promatrali osvijetljenu Akropolu. Mislim na zidine u Kotoru s kojih smo bacali pogled na Boku kotorsku, zaljev kojeg smo nedugo zatim okružili i kad sam uistinu počela osjećati da se vraćamo doma (više mi se nije ni dalo penjati na dubrovačke zidine osjećajući da smo već kod kuće i da, već umorna, ne moram ulagati dodatni trud da bih vidjela nešto novo)...

Sjedila sam na sredini gledališta antičkog teatra u ruševnom Hierapolisu i nastojala osvijestiti činjenicu da sam usred jedne od fotografija starih kazališta kakve sam toliko često promatrala, zamišljala kako bi bilo vidjeti ih uživo. Desetke metara niže nalazila se velika pozornica s kipovima Apolona i Artemide na sredini, s toliko sitnih, predivnih detalja u kamenu.

Mislila sam na to kako je nevjerojatno i nevjerojatno lijepo sjediti tamo s bocom vode pored sebe, s ruksakom u kojem se nalaze osnovne potrepštine za jednodnevni izlet, s bilježnicom i olovkom, gledati ispred sebe prema pozornici tog prastarog teatra, zamišljati predstave koje su se tu izvodile, neobične, bezbrojne predstave, gledatelje među kojima upravo sjedim, cijelo to vrijeme tako davno i drukčije od ovog, toliko blizu dok hodamo kroz ruševine antičkog grada, baš kao i onda kad smo šetali kroz Efez, gdje me više od poznate Celziusove knjižnice, oduševila duga, kamenom popločana ulica koja vodi od Odeona, prvog, manjeg teatra, do knjižnice pa još malo dalje. Gotovo da sam mogla zamisliti život koji se tu odvijao, ljude koji šecu kroz grad, trgovinu na ulici i glasove.

Osjećam se poput Indiane Jonesa dok se penjem do najvišeg brda na kojem se nalaze ruševine Hierapolisu, tamo gdje prestaje pješačka staza za turiste, a staru je crkvu moguće doseći samo dugom šetnjom preko brda, kroz gustu travu, a zatim uz ogromne kamene stepenice od kojih ništa ne dočarava bolje atmosferu starih gradskih ulica.

Volim svoje stare, velike čizme, volim kako se na njima vidi sve što su prošle, gdje su sve bile, kako im je vrh istrošen od hodanja po kamenjaru. Volim kako se osjećam dok se u

njima verem po brdima Grčke i Turske – čizme skitnice, čizme za istraživanje, čizme za dugo hodanje svijetom i obilaženje arheoloških iskopina. Baš kao Indiana Jones.

„Slijediti tragove u planinama na zimskom
Večernjem suncu
Hodati kroz uzorke tragova
Pa u širokom luku natrag...

Pusti pogled neka klizi po grebenu planine
I vidi rađanje jutra
Osluhni pjesmu vjetra u krošnjama drveća.”³

Satima smo sjedili na krovnoj terasi hostela San Remo u Ateni i pušili. Zapravo smo htjeli nakon toga izići negdje u grad, ali je gore bilo toliko dobro, da smo brbljali do dugo u noć i da se nismo ni okrenuli, već je bilo gotovo dva sata ujutro.

Goran je pričao o šumi baš kao u danima našeg upoznavanja, a to me se, kao i onda, jako dojmilo. Vjerujem svemu što mi je ispričao – o tome kako šuma može smiriti čovjeka, kako se u njoj krije sve ono čemu trebamo težiti u ovom uskovitlanom svijetu, kako u nju trebamo pobjeći i učiti od nje, vjerujem čak i da je doživio ono neobično iskustvo stapanja sa svemirom i zvijezdama koje mi je tako lijepo opisao. Vjerujem da se takvo što može doživjeti tamo u šumi, u osami, jer i sama doživljavam, možda ne još tako intenzivno, ta iskustva odvajanja od svijeta i iznenadnog uranjanja u nešto veliko i nepoznato. Savjetovao mi je da jednom odem sama u šumu i tamo, izolirana od svakodnevnog života, provedem noć. Premda me bio strah i pri samoj pomisli na to, ozbiljno sam počela razmišljati o tome da ga poslušam. Vjerujem da nas takva iskustva, na način koji mi je zasad još nepoznat, umnogome mijenjaju.

Međutim, kad pomislim na Nafplio i Arseno Dedića kad kaže: „Pejzaži bez mora ne vide, jer imaju crni povez preko očiju. Njihovi stanovnici su zatvorenici.”⁴

Hodam niz sunčanu rivu i mirišem mirno more, bonacu oko Peloponeza i mislim kako vjerojatno nikad ne bih mogla živjeti u nekom kontinentalnom gradu, kako ne bih mogla živjeti u gradu bez mora. Svaki put kad ga namirišem, kad ga dotaknem, kad uronim ruke ili noge u njega, osjetim njegovu ljekovitu moć i regenerirajući učinak kojeg ima na mene.

³ Forrest Carter „Malo drvo”

⁴ Arsen Dedić „Pejzaži bez mora” (iz zbirke *Padova*)

Popločane, mramorne ulice Nafplia, nadsvođene nekim nepoznatim crvenim cvijećem, male trgovine koje se polako otvaraju u kasno poslijepodne, natpisi na drvenim pločama koje se njišu na vjetru, prolaznici koji odlaze u šetnje pored mora, uglovi iza kojih se kriju strma stepeništa ili još po koja slatka uličica... Došli smo u Nafplio da pokušamo uloviti nekakav prijevoz za Mikenu ili Epidaurus, ali smo jednoglasno odlučili ne ići dalje i provesti taj sunčan dan ljenčareći u Nafpliu. Zašto bismo kopali po prošlosti, kad je sadašnjost tako lijepa?

I tako, neprestano rastrgani između mora i šuma, kanjona i vrhova, rijeka i planina, provodimo vrijeme pokušavajući pomiriti sebe sa svijetom i svijet sa sobom.

I rijeke i planine djelovale su kratkoročno, premda se meni činilo kao da zauvijek odnose tužne misli koje smo ostavljali po putu kao mrvice kruha, ne zato da bismo se mogli vratiti slijedeći ih, već zato što ih u većim porcijama nismo mogli izbacivati iz sebe. Naposljetku, možda bi rijeke i planine i trebale tako djelovati, samo u malim količinama odnositi ono što nas tišti da bismo im se stalno vraćali, otvarali im se uvijek iznova i razgovarali s njima.

I ljudi rijeke i ljudi planine uvijek će se vraćati prirodi, nikad jedni drugima. Uvijek će im biti važnija njihova planina ili rijeka i radije će razgovarati s njima nego međusobno. U dolini rijeke ili na vrhu planine ostat će sami i u tišini razmišljati o svemu što su mogli imati, a nisu htjeli jer su se bojali da se neće znati vratiti prirodi iz koje su potekli.

Hodam pored tebe i želim pričati s tobom, ali šuma uokolo je bučna od naših misli. Želim ti pokazati svoju rijeku, želim te povesti na nju. No, puštam te da se penješ dalje jer znam: ponekad smo sami kao vrhovi planina.

Reč u virtuelnom prostoru i srpska elektronska književnost

Vreme u kojem živimo danas odiše novim ritmom, novim značenjem, jednim novim senzibilitetom savremenosti u kojem je postmodernistički krik postao krik tišine i otuđenosti. Pre deset godina nismo imali predstavu o tome šta nas čeka, kuda ćemo se otisnuti, niti smo pomislili da je moguće nešto čemu danas prilazimo ne razmišljajući kako smo živeli pre toga. Od jutra do večeri, u bilo kom momentu, možemo da budemo svedoci jednog novog sveta, sveta u kojem je sve dostupno i otvoreno za komunikaciju. Prostor kakav postoji izvan ove realnosti, dozvoljava postojanje zenitističke „reči u prostoru“, Ljubomira Micića, jer virtuelni prostor omogućava prisustvo teksta u višedimenzionalnom i multimedijalnom obliku koji je slobodan u svom neprestanom nastajanju.

Internet, Net, Velika Mreža, svemrežje, cyberspace – samo su neki od termina kojima nazivamo jednu paralelnu realnost, svet u kojem ljudi sve više egzistiraju, zaboravljajući na stvarnost, ili zanemarujući prirodu svoga Ja. Sumnja u postojanje pravog identiteta, ali i, naizgled, sloboda koja je samo prividna, omogućavaju čoveku sadašnjice jedan novi pristup, kako životu samom, tako i stvaralačkom procesu, kakav još nije postojao u istoriji civilizacije, a kome se, vekovima, težilo.

Informacija i komunikacija su osnovne karakteristike Interneta, i one u sadejstvu stvaraju neki novi svet, jednu novu umetničku strukturu u kojoj je virtuelna realnost, zapravo realnost dela, doživljenog u svesti čitaoca. Pojava tzv. elektronske umetnosti, kako je naziva Andrej Tišma, ili književnosti, „poklapa se sa vrhuncem (krajem) moderne, sa idejama dematerijalizacije umetničkog objekta početkom šezdesetih godina, sa prelaskom umetničkog stvaralaštva u mentalne sfere, sa zalaganjem za multiplikovanu, modularnu, demokratsku, nekomercijalnu i planetarnu umetnost, čije odlike su multimedijalnost, procesualnost, interaktivnost i telekomunikativnost“.¹

¹ Andrej Tišma: „Elektronska umetnost i Internet“, 2007, www.rastko.rs/knjizevnost/

Često se postavlja pitanje: kakva je budućnost književnosti u eri tehnološki razvijene civilizacije. Ovde bih se zadržala na eseju „Od Interneta do Gutenberga“, Umberta Eka iz 1996. On svoj tekst počinje reminiscencijom na Platona i citatom iz njegovog *Fedra* o tome kako Hermes, kome se prema legendi pripisuje izum veštine pisanja, svoje otkriće prikazuje faraonu Tamusu, hvaleći ga kao novu tehniku koja će ljudima omogućiti da zapamte stvari koje bi inače neminovno zaboravili. Faraon, međutim, ne deli njegovu oduševljenje i podseća ga da je pamćenje „veliki dar čovekov koji održavamo živim tako što ga neprekidno uvežbavamo“². Pisanje, kao spoljašnji mehanizam, će, po faraonovom mišljenju, ljude usmeriti u suprotnom pravcu od onog koji je do tada bio jedini prihvatljiv, pri čemu oni neće koristiti svoje unutrašnje nastojanje i vežbati pamćenje, već će se prepustiti moći novog izuma.

„Pisanje je u sebi sadržavalo opasnosti jer je umanjivalo snagu našeg intelekta, nudeći nam okamenjenu esenciju intelektualnog, karikaturu umnog stvaranja, mineralizovano pamćenje... Može se slobodno reći da faraonovo razmišljanje izražava naš iskonski strah da će jedno novo tehnološko dostignuće uništiti ili iskoreniti nešto što smatramo dragocenim i korisnim, nešto što za nas predstavlja vrednost po sebi, i to vrednost koja je po svojoj prirodi duboko duhovna“³.

eko, kao jednu od osnovnih vrednosti računara i Interneta, vidi upotrebu hiperteksta, ali pri tome, on ne nalazi opravdanje za bojazan da će hipertekst, koji je istovremeno i multimedijalne prirode, onemogućiti dalji napredak i štampanje knjiga. Inače, hipertekst je upravo ono što daje nove mogućnosti, ono što pruža svojevrsnu novinu u odnosu na priznate i poznate načine čitanja, na koje su se ljudi navikli kroz evoluciju. Njega možemo definisati kao „višedimenzionalnu mrežu čija se bilo koja tačka ili čvorište potencijalno može povezati sa bilo kojim drugim čvorištem“⁴.

Sam pojam i viziju upotrebe ovakvog načina čitanja (i pisanja) predstavio je Marshall McLuhan u svom delu *Gutenbergova galaksija*, šezdesetih godina 20. veka. On kaže

signalizam

² Umberto Eko: „Od interneta do Gutenberga“, *Art 032* br. 15 (Čačak, 2007): 37

³ Isto, str. 37.

⁴ Isto, str. 38.

kako će linearan način razmišljanja, započet izumom štampe, ustupiti mesto jednom novom, globalnijem načinu opažanja i razumevanja putem televizijskih slika i drugih elektronskih izuma. Pri tome, možemo se osvrnuti i na neke druge postavke ovog kanadskog teoretičara medija i to: 1) da je medij poruka, tačnije, da je i sam izbor medija preko kojeg se nekom upućuje informacija, zapravo veoma važna informacija; te na osnovu toga Umberto Eko razlikuje dve klase građana – jednu čine oni koji samo gledaju televiziju i primaju unapred fabrikovane slike, a drugu čine oni koji poseduju znanje korišćenja kompjutera i sposobnost da selektuju i obrade informacije; i s druge strane: 2) da je razvoj elektronskih medija uveo čovečanstvo u drugu „fazu socijalnog razvoja“ koja se označava kao informatičko društvo, odnosno „elektronsko globalno selo“⁵, u kojem je sve svima dostupno, i to sada.

Umrežen u obilju informacija, čovek, ako ih neadekvatno koristi, može da sklizne u negativno dejstvo istih: s jedne strane u apatiju, koja ga pretvara u vegetativno biće, i s druge strane u osobu koja neobuzdano traga za znanjem i informacijama, pri čemu mnoge od njih onesposobljavaju njegovu akciju. Takođe, jedna od pretpostavki negativnog u razvoju jeste i socijalno hendikepirano društvo, kao i konformizam i antiintelektualizam (Adorno).

I zaista „odnos čoveka i kompjutera nije po svojoj prirodi mnogo različit od odnosa praistorijskog čoveka i njegovog prvog čamca ili upravo pronađenog točka, ali jedina bitna razlika je to da je čovekov odnos prema prethodnim tehnologijama bio parcijalan i povremen dok je sa elektronikom totalan i veže čoveka u svakom momentu bilo gde. Čoveku se sada mozak izvlači iz lobanje, a nervi iz kože. Nova tehnologija stvara novog čoveka.“ (Mekluan)

Doba masovnih medija koje je počelo sa razvojem radija, da bi se danas svelo na upotrebu Interneta, komunicira sa svetom stvaranja vizuelnih predstava putem reči, zvuka i samih slika. Književnost, kakvu je do sada čovek poznao, postaje dopunjena jednim novim načinom recepcije. Ona, pored toga što prestaje biti isključivo linearna, sadrži i neke nove odnose u sadržajnom smislu, bivajući dopunjena slikom ili muzikom, tačnije multimedijalnim sredstvima. Ta multimedijalnost

⁵ Maršal Mekluan, *Gutenbergova galaksija – civilizacija knjige*, Beograd: Nolit, 1973.

sadašnje književnosti posledica je evolucije vizuelne kulture koja se naslanja na prethodno dominantnu pisanu, ili verbalnu.

Štamparija je omogućila da znanje postane dostupno širim masama. Slično kao pismo što je „ubilo“ pamćenje, tako je štamparija „ubila“ prepisivačku tradiciju koja je bila privilegija odabranih. Danas se govori o tome kako kompjuteri, odnosno Internet, postaje „ubica“ jednog načina razmišljanja i poimanja stvaranja.

Međutim, „čak i kada bi bilo tačno da vizuelna komunikacija danas odnosi prevagu nad pisanom, ne radi se o tome da bi bilo potrebno suprotstavljati vizuelnu i pisanu komunikaciju. Pravi problem leži u iznalaženju načina da se obe ove vrste komunikacije poboljšaju što je više moguće“⁶. Tačnije: vizuelna i pisana komunikacija treba da su usklađene, a ne suprotstavljene.

U tom smislu nepotrebnim se čini postavljanje pitanja da li će kompjuteri „ubiti“ knjigu. Jer književnost, odnosno knjige kakve danas imamo priliku da čitamo, ne mogu potonuti u moru elektronskih i digitalizovanih tekstova koji preplavljaju Internet. Ne može nijedan elektronski oblik tehnološkog napretka da zameni čitanje, niti hipertekst ili multimedijalna priroda elektronskih knjiga može da „transformiše samu prirodu knjiga za čitanje, knjiga kao što su romani, ili zbirke poezije“⁷.

„Knjige će ostati nezamenljive ne samo u književnosti, već i u svim drugim namenama gde je neophodno pažljivo čitanje, čitanje koje se ne svodi na puki prijem informacija, već podrazumeva i odgovarajuće promišljanje i refleksiju“⁸. Isto tako, čitanje sa monitora ne koristi istu tehniku kao ono čitanje na koje smo navikli, držeći knjigu u ruci i povremeno se prihvatajući olovke. Čitajući sa monitora, čovek kao da ne čita s leva na desno, od gore, ka dole, već prelazi dijagonalu stranice knjige, prepuštajući se brzini u kojoj nije u mogućnosti da se zadržava na značenjima reči i kontekstu u kojem se javljaju. Otuda i potreba da dela objavljivana na Internetu imaju prostorno ograničenje, tačnije da budu toliko duga da zadrže pažnju čitaoca. Ovde dolazimo do jedne paradoksalne situacije u kojoj Internet, iako pruža beskonačan prostor za pisanje, ne

⁶ Isto, str. 39.

⁷ Isto, str. 41.

⁸ Isto, str. 42.

dozvoljava da taj prostor bude ispunjen, jer sama ta sadržina će ostati nedorečena usled čitaočeve nemogućnosti da je u potpunosti primi. Tako čovek postaje zatočenik sopstvene iluzije slobode koja se u izobilju i beskraju gubi.

* * *

Da li je neko delo književnost ili nije, tj. da li je pesništvo, po Aristotelu, prvenstveno odlučuje zastupljenost *mimesisa*. Književnost pretpostavlja izvesnu slikovitost, umetničku fikciju, rad uobrazilje. Književnost je estetički vid jezičke tvorevine, kod kojeg je poučna svrha u senci kompozicije i lepog stila, kako upućuje A. G. Matoš. A taj estetički vid, tj. cilj književnosti može biti uobličena na razne načine, kroz različite oblike medijuma dostupnog čoveku u određenom istorijskom razdoblju.

Danas se ljudi okupljaju u virtuelnom prostoru oko misli koje su im zajedničke, oko priča i pesama koje dele međusobno, gledajući u monitore kao stranice knjige, ili prozore kroz koje upoznaju na lutalačkoj stazi neki novi svet. „Jan Boal piše da je bekstvo u sajberspejs motivisano istim strahovima i čežnjama kao i bekstvo prema predgrađu, a Lori Anderson da je tehnologija samo vatra oko koje se sakupljamo da bismo pripovedali priče“⁹.

Tehnološka dostignuća nisu, niti će ubiti umetnost koja suštinski predstavlja ljudsku delatnost u kojoj umetnička dela „sadrže ljudsko iskustvo života i sveta izraženo na takav način na kakav se ono inače ne može izraziti; umjetnost je u tom smislu samosvojna i nezamenljiva... Ona tako stvara novu stvarnost koja na svoj način daje ljudskom životu sasvim novu smislenu dimenziju... Umetnost kao ljudsko stvaralaštvo ne odnosi se samo prema prošlosti i sadašnjosti nego i prema budućnosti... ona pridonosi nastajanju novog ljudskog sveta koji je u neprestanom mijenjanju“¹⁰.

Upravo prihvatanje tog neprestanog „mijenjanje ljudskog sveta“ potrebno je radi prihvatanja nekih novih obrazaca i formi u kojima se može stvarati umetnost, odnosno književnost. Naravno da Srbija, kao zemlja zatočena u procepu vremena, ne uspeva da prati dešavanja u svetu, ali zahvaljujući

⁹ Nikola Madžirov, „Raspletanje“, *Art 032* br. 15 (Čačak, 2007): 36

¹⁰ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Zagreb: Školska knjiga, 1984, 11

nekolicini entuzijasta, može se reći da književnost pisana na Internetu i srpskim jezikom postoji, isto kao što postoji i potreba za njima. Internet pruža obilje mogućnosti koje nisu bile prisutne u realnom svetu, u eri štampanih medija. Može se reći da danas onaj ko nema svoju Internet stranicu zapravo i ne može da računa na stopostotnu vidljivost i dostupnost potencijalnim primaocima sadržaja. Takođe, i čitalac bez pristupa Internetu, nema celoviti uvid u ono što se, možda, dešava na književnoj sceni.

Sećam se kada sam započinjala svoje krstarenje ili surfovanje Mrežom, nije postojao nikakav sistem koji ću pratiti. Gde ću se na kraju naći bilo je pitanje na koje nisam nikada umela da dam odgovor. Danas postoje neke stranice, neka mesta u tom paralelnom svetu, koja posećujem, na koje sam uputila svoj RSS čitač, i kao takve one mogu da daju izvesnu sliku stanja u srpskoj virtuelnoj književnosti.

Cilj ovog teksta svakako nije nikakva sistematizacija i valorizacija onoga što nalazimo rasuto na sve strane u virtuelnom prostoru skrajnute realnosti. Pitanje koje postavljam je: čemu pisanje o marginalnim, nekatalogizovanim tekstovima koji štrče u ravni virtuelnog mraka? Da li vredi i pomisao na reči napisane, prepisane, na jedan novi način iščitane? Neko bi rekao ne. Ali: neminovnost koju donosi razvoj tehnološkog napretka, kao i vreme potpuno različito od onoga koje je obeležilo stanje svesti čoveka prethodnih vekova, ukazuju na činjenicu da se danas mora prihvatiti novi način komunikacije i kreacije. A to pruža upravo mogućnost pisanja i objavljivanja putem elektronske štampe, odnosno Interneta.

Srpska virtuelna književnost je u povelju, bez sistema, bez granica, bez standarda, ali postoji – nezrela i mala. Ona koristi mogućnosti Velike Mreže kako za informisanje, tako i za objavljivanje gotovih književno-umetničkih dela ili bar pokušaja, ali i za sam proces stvaranja.

* * *

Posmatrajući virtuelnu scenu srpske književnosti, formalno je možemo podeliti na nekoliko segmenata koji se čine međusobno neisprepleteni i nepovezani u tolikoj meri u kolikoj bi se moglo očekivati, s obzirom na to koliko je ona zapravo

mala. Istina, takvo jedinstvo nije ni prirodno, niti moguće, bilo književne scene u realnom svetu, a kamoli u uslovima u kojima je prepoznavanje teško, ili gotovo da ne postoji. Različiti pristupi u obradi teme, formiranje grupa ljudi koji zajedno zastupaju svoje interese, poetike raznorodnih grupacija, predstavljaju se kao raznozvučje prisutno u temeljima savremene književnosti. Upotrebu Interneta vidimo kao sredstvo promocije, a ne jedinstvo pristupa ili čak poetike.

Ipak, kada se govori o književnosti na Internetu, možemo izvršiti određenu podelu po funkciji kako je književnost zastupljena u tom virtuelnom prostoru. Pri tome, možemo razlikovati:

internet portale ili stranice, tj. sajtove u funkciji informisanja ili objavljivanja radova, elektro periodiku, kao što su elektronski časopisi i web fanzini, blogove kao lične stranice, često sa književnim sadržajem sumnjive vrednosti zvanične stranice pisaca.

Za svaki od navedenih segmenata važi jedan opšti utisak, a to je relativna kratkoročnost egzistiranja određenog sajta, najčešće odsustvo bilo kakvog sistema, teško uočljiva valorizacija koja se odnosi uglavnom na individualnu zainteresovanost samog čitaoca (što je i prirodno, ali ovde naročito prisutno), kao i relevantnost sadržaja određene stranice.

Kada govorimo o Internet portalima, njih možemo podeliti na one koji suštinu svog postojanja vide u objavljivanju vesti i informacija iz sveta književnosti i one kojima je suština objavljivanje radova, najčešće neafirmisanih ili nedovoljno priznatih pisaca.

Informativni portali koji su se istakli svojom ažurnošću i obiljem informacija, su: Književnost.org¹¹, Kultim.net¹² i najstarija Knjigainfo¹³. Prva dva, pored donošenja novinarski kratkih vesti o dešavanjima, konkursima i novim knjigama, predstavljaju i mesta na kojima se objavljuju odlomci ili cela dela iz savremene književnosti, najčešće poezija i kratke priče. Dostupnost informacije, glavna je odlika ovih sajtova. Dok su

¹¹ www.knjizevnost.org

¹² www.kultim.net

¹³ www.knjigainfo.com

Književnost.org i Kultim.net orijentisani više na književnost samu, Knjigainfo je sajt koji kao svoj cilj vidi i prikupljanje podataka o distribuciji knjiga, zatim popis knjižara, antikvarnica, biblioteka.

Ovde bih skrenula pažnju na dva sajta koja su se, pretpostavljam s istim uticajem savremenih okolnosti i prirodno virtuelnog prostora, poslednjih godina profilisala kao vodeći u promovisanju i razvoju SF književnosti. Žanrovsko određenje, koje je nekada bilo u domenu trivijalne književnosti, danas kao da uzima neko drugo obličje, blisko umetničkoj književnosti, a to zahvaljujući zdravom pristupu da je za pisanje i čitanje potrebna i edukacija kako pisaca, tako i čitalaca. Art Anima¹⁴ i sajt društva ljubitelja fantastike, Lazar Komarčić¹⁵, pored promovisanja SF književnosti i izdavačke delatnosti, nalaze na svojim stranicama i mesta za edukaciju potencijalnih pisaca, što nije čest slučaj, kako u štampanim, tako i u elektronskim medijima i deluju prilično organizovano (možda zato što je savremeno vreme, vreme u kojem je realnost zapravo na korak od ostvarenja naučnofantastičnih priča i prastarih bajki).

Što se tiče druge grupe književnih portala, možemo ih definisati kao mesta otvorena za objavljivanje radova. Među mnogim pokušajima na teritoriji Balkanskog poluostrva, izdvojili su se Bundolo¹⁶, Poezija Online¹⁷, Litkon¹⁸, Poezija SCG¹⁹, Eniaroyah²⁰, Svet knjiga²¹, Poeta²², pri čemu i u njihovoj strukturi imamo informisanje čitalaca o aktuelnim događajima. Glavna odlika ovih književnih portala je, pored sveprisutne liberalnosti, i objavljivanje često bez nekih kriterijuma i uređivačke koncepcije. Takođe, ne možemo biti sigurni ni u autorstvo, jer je identitet autora zamagljen ili sakriven iza nadimka, što ne mora da bude loše, s obzirom da delo na taj način dolazi u prvi plan, a i stvara se izvesni utisak slobode, pa i hrabrosti čitalaca da se upuste u interakciju, što je značajna

¹⁴ www.art-anima.com

¹⁵ www.lazarkomarcic.org

¹⁶ www.bundolo.org

¹⁷ www.poezijaonline.info

¹⁸ www.litkon.org

¹⁹ www.poezijasg.com

²⁰ www.eniaroyah.com

²¹ www.svetknjiga.com

²² www.poetabg.com

stavka u recepciji umetničkog dela objavljenog na Internetu. Što se tiče recepcije, mora se postaviti i pitanje kakav je prijem tekstova objavljenih na Internetu, ko su čitaoci i da li ta dela mogu imati bilo kakav uticaj na razvoj književnosti, ili svi oni ostaju zauvek zarobljeni u svojoj anonimnosti.

U formalnom smislu, dugu grupu čini tzv. elektroperiodika, odnosno, elektronski časopisi i web fanzini. Slično časopisima koji izlaze u štampanim medijima i ovi, elektronski ili Internet časopisi, takođe periodično izlaze, najčešće jednom u dva-tri meseca, s tim, da za razliku od štampanih, elektronski časopisi svakako imaju veću publiku, jer su dostupniji i lakše se dolazi do samih izdanja. Rubrike su standardne: poezija, proza, esej, iz novih knjiga, kritika, ogledi... Ovi časopisi često pored HTML prikaza stranice imaju i mogućnost prikaza u PDF formatu, što znatno olakšava recepciju obimnijih tekstova. Među mnogobrojnim časopisima ove vrste, izdvojila bih sledeće: Polja, Koraci, Književni magazin, Balkanski književni glasnik, Nova zora, Književni pregled, zatim Treći trg, Elektro-Beton, Braničevo, časopis za poeziju Agon, i satirični časopis Etna, kao i Male novine, Plastelin, Knjigomat. Neki od ovih časopisa i magazina imaju i štampano izdanje, dok su drugi orijentisani isključivo na online pristup u objavljivanju. Podgrupu čine manje uticajni, ali svakako vidljivi: Liber, Avangrad i Pseudo zveket, časopisi koji se bave underground kulturom, subkulturom, kao i pojavama u književnosti koje možda nisu prihvaćene i jasno vidljive.

Trebalo bi pomenuti i razliku u uređivačkom pristupu: smatram da je časopis definisan širim izborom tekstova objavljenih na jednom mestu u isto vreme. Međutim, neki od pomenutih virtuelnih ili elektronskih časopisa objavljuju stihijski: tekstovi se nižu u nedefinisanim vremenskim intervalima i često postoje duže pauze pre nego što se objavi nešto novo. Ovakvo objavljivanje bez ograničenja što se tiče broja ili teme odaje utisak stalno otvorene knjige i bliže je portalima nego časopisima.

Web fanzini s druge strane, su glasila određene skupine ljudi koja ima sličan stav o mnogim društvenim i umetničkim pitanjima, te je manje uočljiva raznovrsnost u stilskom i tematskom pristupu pisaca. Poezin, fanzin za angažovanu poeziju i Helly cherry, web fanazin za SF književnost su među vidljivijim na virtuelnom nebu.

Blogovi predstavljaju izvor najvećeg haosa i rasula. U formu bloga je moguće uklopiti bilo kakav sadržaj. Srpskom književnom blogosferom do sada se ozbiljnije bavio Saša Radojčić u istoimenom tekstu objavljenom u časopisu *Kultura*. Po njegovim rečima, „blog se ukazuje kao ventil za izražavanje onog ličnog u doba kojim dominira masovno i sistemsko, onog nesputanog u okruženju koje je podvrgnuto strogoj regulaciji, i onog trenutnog i autentičnog glasa jedne individualnosti upućene drugima, u uslovima sve snažnije i sve suptilnije medijske manipulacije. U ostvarivanju potencijala bloga kao nove književne i komunikacijske forme, zapaža se stalna ambivalencija – između individualnog i privatnog, slobodnog i anarhičnog i komunikativnog i površnog”²³. Srpsku književnu blogosferu Radojčić posmatra iz različitih aspekata kao: kreiranje i prenošenje informacija, ostvarivanje komunikacije, digitalno (samo)izdavaštvo i mogući doprinosi novim praksama pisanja i čitanja.

U smislu informisanja navode se promotivni blogovi pisaca (Srđan V. Tešin, Goran Skrobonja, Milan Dobričić, Nikola Živanović, Saša Jelenković, Oto Oltvanji, Tatjana Janković), književnih društava i manifestacija (Trgni se, Kikinda short), kao i blogovi izdavačkih kuća i najčešće elektronskih časopisa (Dnevni glasnik). Poseban tip predstavljaju blogovi koji prenose informacije o književnosti objavljene u drugim medijima (Konkursi regiona, Dnevni glasnik).

Međutim, najveći izazov kako Radojčić ocenjuje, predstavljaju blogovi autora koji ovaj pristup koriste radi samostalnog objavljivanja svojih tekstova, tzv. digitalni samizdat. U ovom smislu, pored autorskog bloga (npr. Škola duše Todore Škoro, Lyrik-Lyric-Poezija Miroslava Dušanića, koji ima i internacionalne antologičarske ambicije, ili Srebrnasto paperje Jelene Stojković Mirić i mnogi, mnogi drugi), koji se koristi radi ličnog promovisanja ili promovisanja određenog književnog pravca (kakav je slučaj sa Signalizmom), kao poseban oblik može se pomenuti blog sa antologičarskim ambicijama (Tragovi) i blog sa tendencijom časopisa (Kišobran blog, Proza Online). Ovome bih dodala još i blogove koji imaju mogućnost da u budućnosti doprinesu razvoju književne kritike i esejistike, s obzirom da su tekstovi napisani sa ciljem da skrenu pažnju na

²³www.sasa.radojčić.org/srpska-knjizevna-blogosfera

neko književno delo, bilo iz klasične ili savremene književnosti (Interpretacije, Moja kritika, Booklover, Saša Radojčić).

U slučaju bloga bilo kog usmerenja, evidentan je krajnje subjektivan pristup u odabiru tekstova koji će se naći na stranici, kao i česta nesistematičnost.

U masi tematski raznorodnih blogova, pomenula bih jedan koji svojom sadržajnošću i izborom tekstova može da postane uzor kako koristiti prednosti Interneta u promovisanju, ili čuvanju od zaborava. Radi se o blogu Borislav Pekić – his life and work, koji od marta 2006. uređuje i piše Ljiljana Pekić. Bez nekih velikih ambicija, ovaj blog donosi obilje tekstova, odlomaka, pisama, zapisa, jednog od najuticajnijih srpskih prozaista 20. veka.

Kao primer pokušaja upotrebe hiperteksta i značajnije iskorišćenosti bloga kao forme, pomenula bih i blogosferu Zavetine, koja objedinjuje nekoliko blogova iste poetičke ravni. One su najbliže onome što bi moglo da bude upotreba Interneta, jer su svi blogovi i unosi tekstova povezani u jednoj velikoj haotičnoj mreži. I Zavetinama, kao i većini ostalih blogova, može se zameriti manjak komunikacije, koja predstavlja jednu od osnovnih prednosti digitalnog izdavaštva.

Interaktivnost, pored hiperteksta je osnova razvoja novog načina stvaranja, koji pomera granice u recepciji dela, jer objavljeno ne ostaje u tišini, otuđeno. Kako su prošli vekovi dok se nisu stvorile kultura i navika čitanja, čini se da je potrebno isto tako da prođe vreme da bi se stvorile te navike i potreba komentarisanja i učestvovanja u nadgradnji dela. Jer objavljivati na Mreži pretpostavlja i neprestanu nadogradnju dela. Toga, za sada, većina Internet autora i čitalaca srpskog govornog područja kao da nije svesna.

Ono što je sporno jeste recepcija dela nastalih na Internetu. Pored toga što autori imaju neobjašnjivu potrebu da se kriju iza nadimaka, verovatno se ugledajući na novinare, koji pišući o zabranjenim temama na taj način štite svoj identitet, oni i nemaju jasnu predstavu o prednostima (i manama) medija koji koriste kako bi saopštili svoje misli. S druge strane, neizvesna je recepcija dela virtuelne književnosti. Moguće je da postoji publika koja prati i učestvuje u stvaranju umetničkog dela, ali je ona mala i teško vidljiva.

Do danas, proučavanjem virtuelne književnosti, ili književnosti na struju, bavili su se retki pojedinci. Pored pomenutog Radojčića, ovim fenomenom se bavila i Vladislava Gordić Petković, kao i zastupnici poetike signalizma – najveći glasnogovornici i zastupnici ovakvog načina stvaranja.

Dok se Vladislava Gordić Petković u svojim knjigama *Virtuelna književnost 1 i 2*, bavi prvenstveno fenomenom Interneta i pojavama na koje nailazi krstareći tim prostorom, a koje su opet u vezi sa stvarnim svetom, povezujući ih sa tematsko-idejnim karakteristikama pojedinih dela iz književnosti, signalisti pokušavaju da otkriju novi pristup u samom činu stvaranja literarnog dela, koje pri tome izlazi iz okvira verbalnog i približava se ukrštanju verbalnog i vizuelnog. Njihova ideja o novoj stvarnosti unosi novinu u sistem kreacije umetničkog dela.

Internet i priroda virtuelnog prostora, kao i mogućnosti kreativnog izražavanja, nagovešteni su još sedamdesetih godina 20. veka. Kako Milivoj Anđelković ističe u svom eseju „Signalizam i elektronska umetnost“, signalizam je „prizivao ta nova ‘čuda’ sličnim redom kako su se ona događala u razvoju elektronike: tehnološki razvoj, informatika, komunikacija, planetarna rasprostranjenost, multimedijalnost i interdisciplinarnost, trodimenzionalnost, interaktivnost“²⁴.

Anđelković, kao i druge pristalice ovog neoavangardnog pokreta, sa Miroljubom Todorovićem na čelu, pokušava da dođe do odgovora o suštini savremene umetnosti, pa samim tim i književnosti. Oni upotrebu Interneta vide kao „digitalnu revoluciju“ koja je „demokratizovala pristup mediju i izazvala ubrzane kulturne i sociopsihološke promene“²⁵. Multimedijalnost i interaktivnost postaju dve osnove za razvoj virtuelne narativnosti koja je u svojoj savremenosti svakako dinamičnija i ekspresivnija u prikazivanju događaja i stanja, u odnosu na neke oblike tradicionalnog pripovedanja.

Kada govorimo o interaktivnosti u elektronskoj književnosti, taj proces možemo da uporedimo sa interaktivnim momentom kakav postoji u usmenoj književnosti. Naime,

²⁴ www.rastko.rs/knjizevnost/signalizam

²⁵ Milivoj Anđelković, „Računar, internet i pripovest“, *Književna novine*, br. 1121, (septembar 2005)

dok su se književna dela prenosila usmenim putem, publika je bila ta koja je sudelovala u stvaranju konačne predstave i krajnjeg estetskog utiska. Pisana civilizacija je čitaoca ostavila zaglavljenog i zaboravljenog iza pročitano g dela. „Računar i Internet, za razliku od drugih medija, traže stalno odlučivanje i biranje, jasnu svest o cilju i putevima kojima će se najpre stići do njega“.²⁶

S druge strane, virtuelna realnost može da se posmatra i iz ugla tradicionalne (štampane) književnosti, kao stvarnost koja se uobličava u interakciji stvaralac-delo-primalac. Pristalice signalizma uvode novu perspektivu sagledavanja recepcije dela, pri čemu se između književno-umetničkog dela i čitaoca, stvara jedan novi svet, jedna nova realnost. Virtuelnost je tako zapravo „oblik u kome se delo otelotvoruje u čitaocu“²⁷ u čijoj svesti se stvara „konačan tekst“ zbog kojeg književnost i postoji. Tako tekst ne ostaje zabačen na margini svesti, već postaje re-aktiv tekst (ili tekst koji raste sa čitaocima), jer čitaoci utiču na njegovo ponovno stvaranje svojim duhovno-kreativnim ritmom, što vraća „nešto od čarolije usmenog pripovedanja – odziv slušalaca/čitalaca i njihove neposredne reakcije na Reč i Pripovest“.²⁸

Takođe, interakcija predstavlja „nov izazov za čitaoca, ali isto tako i za pisca. Umesto „hipnotičkog teksta“ ili teksta sa kojim će se čitalac identifikovati, pisac teži „otvorenom“ tekstu, koji se može nastaviti, osporiti ili nadograditi. Osnovni zahtevi poetike na Velikoj Mreži svakako su komunikativnost teksta, mogućnost učešća što šireg kruga čitalaca i sažetost teksta.“²⁹

Čitaoci, prema svemu, nisu pasivni posmatrači, već postaju aktivni učesnici, ili koautori delova teksta, čime se autoru onemogućava da bude sveznajući pripovedač, a njegovo delo nije nedodirljivi proizvod, već mesto susreta različitih stavova i doživljaja.

Međutim, u praksi, dela elektronske književnosti ne uspeavaju da u potpunosti iznedre elemente za koje se u

²⁶ Isto

²⁷ Milivoj Anđelković, „Interaktivnost u elektronskoj književnosti“, Projekat Rastko, 2007. www.rastko.rs/knjizevnost/signalizam

²⁸ Milivoj Anđelković, „Računar, internet i pripovest“, *Književna novine*, br. 1121 (septembar 2005)

²⁹ Milivoj Anđelković, „Interaktivnost u elektronskoj književnosti“, Projekat Rastko, 2007. www.rastko.rs/knjizevnost/signalizam

teorijskom pristupu zalažu njihovi stvaraoci, verovatno usled nezrelosti čitalačke publike, ili avangardnog ustrojstva kojim odišu. No, u srpskoj književnosti za sada su retki pokušaji stvaranja u online pristupu. Trenutno se može pratiti nastanak vizuelnog romana Milivoja Anđelkovića, *Naseljavanje Viz@ntije*, na adresi www.vizant.blogspot.com. Anđelković pokušava da primeni teorijske postavke Manifesta vizuelnog romana, čiji je on autor, a koji se svodi na ideju o dinamici teksta i statičnosti slike za ključne momente koji dopunjuju tekst i daju mu širu dimenziju i nove slojeve putem kontrasta, ironije, humora. U svakom slučaju, *Naseljavanje Viz@ntije* je delo u kojem se ukrštaju autor i čitalac, vizuelno i verbalno, delo koje leluja u svom avangardnom procesu nastajanja.

„Slike koje stvara pisac prolaze kroz „cenzuru“ (ređe kroz nadgradnju) čitaoca i najčešće se svode na poznato ili stereotipno, na već viđeno, na ono što je u njegovom sećanju, iskustvu i znanju. VIZUELNI ROMAN, umrežavanjem Gugla u tkrivo teksta, donosi DRUGAČIJE slike, one koje čitalac nije video ili NEOČEKIVANE slike. Ta RAZLIKA između poznatog / očekivanog i drugačijeg / neočekivanog stvara VIŠAK ZNAČENJA. To otvara nove, drugačije, simbolične i ironične slojeve teksta.

Time vizuelni roman dobija novu dimenziju i u bitnim segmentima postaje 3-dimenzionalan, šireći mreže asocijacija, mogućih viđenja i značenja teksta“.³⁰

Multimedijalnost je kao odlika elektronske književnosti na svojstven način prisutna, pored vizuelnog romana i novele, i u poeziji. Česti su vizuelno-poetski radovi, u kojima stihove prati muzička podloga, video ili drugi vizuelni prikaz koji upotpunjuje delo i usmerava čitaoca ka očekivanoj recepciji. Međutim, poetska multimedijalnost često isklizava u površno prezentovano štivo, koje, možda dobre stihove, čak ume da izokrene u kič i diletantski pristup poeziji.

S druge strane, ovih godina dolazi do razvoja i ekspanzije poezije koja svoju svrhu ne vidi isključivo u usamljeničkom čitanju stihova, već želi da se preko žive reči približi publici. Kao takva, tzv. slem poezija (*slam poetry*), bez vizuelnog momenta ne bi mogla imati širu recepciju, naime, ostajala bi zatvorena

³⁰ Milivoj Anđelković: „Manifest o vizuelnom romanu ili Mrežom Reči umrežiti Gugl“ www.amika.rs/TrinaestoSazvezdje/ManifestVizuelniRoman.htm

u uskom krugu ljudi koji imaju mogućnost da prisustvuju događaju.

Još jedan roman nastao u virtuelnom prostoru, u online režimu, jeste delo *Megalomanija*³¹ čiji su autori, ali i glavni akteri, pored same *Megalomanije*, ZI Webman i Setva Kutena, odnosno Zoran Ilić i Stevan Teodorović. Iako ima i štampani oblik (Alma, 2009), ovaj fragmentarni roman, nastao na Internetu, od prethodno spomenutog, razlikuje se u aspektu upotrebe vizuelnog elementa. Prepušten haosu i slučajnosti, koje možemo da vidimo i kao osnovne odlike Mreže, ovaj roman sigurno je imao uspešno prvo čitanje, čitanje u trenucima nastajanja, kada je publika korespondirala sa autorima, i kada je nastajala „mrežna delta“. „Počevši opušteno, kao dijalog dvojice poznanika, *Megalomanija* se pretače u večitu polemiku o smislu života i besmislu smrti, traganju za istinom u novom, užurbanom vremenu, traganju za sopstvenim identitetom. Dijalog prerasta u pustolovinu pisanja, čitaoci su uključeni u samo stvaranje dela, komentarišu autore, katkad i inspirišu autore (Gloorijaa, Sinister, Pessimus, Gost su neki od nadimaka sa Bundolo mreže, koji postaju i epizodni likovi *Megalomanije*)“³². Autori svoj zajednički eksperiment završavaju neusaglašeni oko toga da li je njihovo delo klasično književno delo, ili Internet performans, jer je i sama recepcija različita ukoliko čitamo online u trenucima stvaranja, ili sa papira. Ovakav kraj ostavlja otvorenim pitanje šta je smisao nove forme i novog načina stvaranja, kao i da li je imalo smisla štampati delo nastalo na Internetu.

Megalomanija nije jedino delo koje je nastalo na Internetu, i dobilo štampano izdanje. Internet portal Bundolo, takođe objavljuje najuspešnije radove u svom offline izdanju. Isti je slučaj i sa blogom Kišobran koji štampa prozna ostvarenja objavljena na blogu u toku godine. Možda markentiški i komercijalno najuspešnijom se čini zbirka priča, koje su zapravo blog unosi, *Priči nikad kraja*, Gorice Nešović i Jelice Greganović. Organizacija BlogOpen, takođe svake godine priprema štampano izdanje *Blogopedije* sa interesantnim ili korisnim tekstovima blogosfere jugoistočne Evrope.

³¹ Zoran Ilić, Stevan Teodorović: „*Megalomanija*“, Alma, Beograd, 2009.

³² Marijana Nikolajević: „Mrežna delta – *Megalomanija* (ZI Webman i Setva Kutena, *Megalomanija*, Alma, Beograd, 2009.)“, www.marijananikolajevic.blogspot.com

Međutim, postavlja se pitanje koja je svrha i da li objavljivanje elektronske književnosti u štampanim medijima ima smisla, s obzirom na neke njene odrednice, kao što su: hipertekstualnost, interakcija i multimedijalnost. Sigurno da dela, ukoliko imaju univerzalnu umetničku vrednost, jednako mogu biti interesantna i na Internetu, kao i na papiru. Ali ono što im se oduzima štampanjem, to je dinamika, život kojim dišu postojanjem u prostoru koji je neizvestan, i otvoren za komentar nekog novog čitaoca, kao što je otežano nelinearno čitanje, pa umesto jednog klika, moramo da okrećemo stranice ili čekamo momenat kada će nam pripovedač zadovoljiti znatiželju.

S druge strane, štampana književno-umetnička dela svakako imaju otvorena vrata u virtuelnom prostoru. Pitanje digitalizacije knjiga odavno je otvoreno. U svetu se radi na tome da se veliki naslovi svetske književnosti nađu na Internetu, dok se u Srbiji o tome slabo vodi računa. Digitalizacija knjiga nije nikako zabrinjavajuća pojava, kako neki žele da istaknu, ali traži vreme i entuzijazam. Od onih koji ulažu napor pokušavajući da sačuvaju za večnost tekstove koji imaju svoju neprolaznu vrednost su: Digitalna NBS³³, Gradska biblioteka „V. P. Dis“, iz Čačka³⁴, Projekat Rastko³⁵, Centar za digitalne humanističke nauke³⁶, kao i Antologije srpske književnosti³⁷, Učiteljskog fakulteta u Beogradu.

Internet i njegove prednosti su takođe približile klasična dela štampane književnosti čitaocima, naročito preko stranica posvećenih piscima. Multimedijalni sadržaj u vidu slike, zvuka ili video zapisa, uz odlomke ili celokupna dela, utiče na obuhvatniju recepciju i stvaranje kompletnije slike o nekom piscu, a novosti koje se nalaze na sajtu i prate rad pisca, omogućavaju čitaocima da budu informisani. D. Kiš, I. Andrić, P. Kočić, A. Šantić, M. Pavić, M. Pavlović, R. Petrović, D. Albahari, M. Selimović, V. Jerotić, M. Todorović, Z. Živković, samo su neki od pisaca koji su prisutni u online svetu, na svojim zvaničnim Internet stranicama.

³³ www.digital.nb.rs

³⁴ www.cacak-dis.rs

³⁵ www.rastko.rs

³⁶ www.humanistika.org

³⁷ www.ask.rs

Internet postaje sve dostupniji ljudima širom sveta. Njegovo prisustvo proširuje vidike kulturnog i intelektualnog života pojedinca, ali i društvenih grupa. S druge strane, putem nove umetnosti i književnosti, otvara se jedna nematerijalizovana egzistencija svakog učesnika u toj bezgraničnoj komunikaciji i interpretaciji.

Književnost koju možemo definisati kao elektronsku, virtuelnu ili na struju, svojim osobinama značajno proširuje dosadašnje mogućnosti stvaralačkog procesa. Ipak, iako nova, ona nije nastala ni iz čega. Kroz istoriju posmatrano, čovek je stvarao dela koja su u svojoj strukturi predskazivala neke od osobina nove književnosti. Suprotnost linearnom načinu čitanja je jedna od njih, te mnoga dela svetske i srpske književnosti, možemo nazvati hipertekstom – „nazivi priča i poema, pripovesti, romana i hronika koje se nadovezuju, prepliću, ukrštaju i dalje račvaju: *Biblija*, *Priče iz 1001 noći*, *Dekameron*, *Kenteberijske priče*, *Don Kihot*, romani Džon Dos Pasosa i Borisa Pilnjaka, *Uliks*, *Hazarski rečnik*, a posebno Borhesova *Vavilonska biblioteka* i *Peščana knjiga* i Kortasarove *Školice* u kojima nije direktno pronađen Internet i računar, ali su tako opisane karakteristike Velike Mreže, odnosno osnovni principi rada računara, da se može reći da su ih oni izmislili“³⁸

U svakom slučaju, u dijahronoj perspektivi, što se tiče nastanka i književnosti i umetnosti, nije li suština ostala ista? Ako pogledamo način prenošenja priči i pesama kroz vekove, do pojave pisma, reč se prenosila isključivo usmenim putem: s generacije na generaciju. Sa pojavom pisma, ono izrečeno moglo je biti i zapisano i time u momentu sačuvano od zaborava. Štamparija je čoveku olakšala način trajnog ili bolje reći, dugotrajnog čuvanja misli. Tekstualni editori danas mu olakšavaju način pretvaranja misli u pisanu formu, a Internet omogućava laku dostupnost napisanog teksta, a samim tim i bržu recepciju. Suština je u sledećem: misao se prenosi usmenim ili pisanim putem kako bi bila sačuvana od zaborava. To da li je odštampana na papiru ili stavljena na Internet, nema nikakve veze, i jedno i drugo ima prednosti. Značajni činoci u vrednovanju i davanju prednosti jednom ili drugim načinu,

³⁸ Milivoj Anđelković, „Interaktivnost u elektronskoj književnosti“, Projekat Rastko, 2007. www.rastko.rs/knjizevnost/signalizam

jesu: vreme (brzina), prostor (širina) i dostupnost. Kada se sva tri činioca uzmu u obzir, neminovan je sledeći zaključak: sa bržim načinom života, prostor se skuplja, a brzina u vremenu traži preglednost i dostupnost materijala. Čoveku današnjice potrebno je sve Sada i Ovde. A to je ono što Internet tehnologija pruža.

Književno-umetnička dela nastala na Internetu, predodređena su za čitanje sa ekrana, u sedećem položaju. Roman na Internetu, u svom tradicionalnom obliku, za sada, čini se nemogućim (da ne kažem neudobnim, jer ne mogu da zamislim da čitam stotine stranica preko monitora; možda neko to i može...). Pojava novih formi, poput vizuelnog romana, može da dovede do nove revolucije u književno-umetničkom stvaralaštvu. Međutim, do tog momenta treba da prođe vreme. Danas je izvesno da nepreglednim prostranstvima virtuelne književnosti vladaju kratke forme: poezija dobija priliku da se vrati na velika vrata. Druga je priča koja je univerzalna vrednost stihova u hiperprodukciji. Kratka priča postaje najpopularnija forma izražavanja i zauzima tron nove književnosti.

Dela virtuelne književnosti ispisana su jezikom koji je po svojoj prirodi fragmentaran, i diskontinuiran, blizak govornom jeziku, jer čitalac nema vremena da uživa u narativnoj i deskriptivnoj širini. Interakcija zasnovana na dijalogu, približava delo svakodnevicu, nažalost, često ga spuštajući na nivo trivijalnosti i čak vulgarizama. Ali, kao što je potrebno vreme za stvaranje nove umetnosti, tako je potrebno vreme da se čitaoci naviknu na novi vid primanja dela i na kulturu komunikacije. Potrebno je pustiti čoveka da se vrati svom iskonskom stanju i spozna da umetnost postoji zbog njega, nesamostalna i otvorena za nadgradnju.

Srpska virtuelna književnost se tek rađa, još uvek nespremna da iskoristi sve potencijale koje joj nudi nematerijalizovana realnost, ali željna da egzistira i u tom svetu, pred malobrojnou, ali potencijalno rastućou publikou.

Hipertekstualnost, multimedijalnost, interaktivnost, fragmentarnost, hiperdimenzionalnost i nematerijalnost, otkrivaju se kao osnovne odlike književnosti koja svoj izvor nalazi na Velikou Mreži, a koja u čitaocu, kao svojevrsnom voajeru kojeg interesuje šta se dešava, šta ima novo, gde se stiglo sa nadgradnjou dela, budi sinestetički osećaj doslovne egzistencije u alternativnou stvarnosti.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja / glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1 (1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330